

**justiitsministri käskkirjaga „Noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamine“
kinnitatavate toetuse andmise ja kasutamise tingimuste ja korra eelnõu seletuskiri**

Sisukord

I Sissejuhatus.....	2
II Eelnõu sisu.....	3
1. Reguleerimisala, seosed Eesti riigi eesmärkide ja programmidega	4
2. TAT-i käskkirjas kasutatavad terminid	14
3. Toetuse andmise eesmärk.....	14
4. Toetatavad tegevused	20
4.1. Iseseisvumist ja õiguskuulekust toetavad sekkumised kogukonnas	20
4.2. Tööturule sisenemise toetamine	22
4.3. Taasühiskonnastamist toetavad sekkumised vanglateenistuses	25
4.4. Kriminaaljustiitsüsteemi arendamine	29
4.5. TAT-i hindamine.....	32
4.6. TAT-i kommunikatsioon.....	32
5. TAT-i sihtrühmad.....	33
6. Tulemused ja näitajad.....	35
7. Tegevuste abikõlblikkuse periood.....	38
8. Eelarve.....	38
9. Abikõlblikud kulud	38
10. Toetuse maksmise tingimused ja kord	39
11. Riigiabi	40
12. Lõppsaajad ja nende toetuse andmise tingimused.....	41
13. Elluviija ja partneri kohustused.....	41
14. Aruandlus	43
15. TAT-i muutmine	43
16. Finantskorrektsiooni tegemise alused ja kord	43
17. Vaiete lahendamine	43
18. Rakendussätted	43
III TAT-i mõju horisontaalsetele põhimõtetele.....	44
IV Käskkirja vastavus Euroopa Liidu õigusaktidele.....	48
Lisad	48

I Sissejuhatus

Käskkirja alusel antava toetusega kujundatakse kriminaalpoliitika elluviimist ja kuritegude vähendamist. Toetuse andmise ja kasutamise tingimuste ja korra (edaspidi TAT) käskkirja alusel aidatakse toetatavate tegevustega kaasa, et viia ellu:

- a) Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) 2021/1060¹ (edaspidi *ühissätete määrus*) artikli 5 punktis d osutatud **poliitikaeesmärki** „Sotsiaalsem ja kaasavam Euroopa sotsiaalõiguste samba rakendamise kaudu“ ja
- b) Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) 2021/1057² (edaspidi *ESF+ määrus*) artikli 4 punktis 1 nimetatud **erieesmärki** h „soodustada aktiivset kaasamist, et edendada võrdseid võimalusi, diskrimineerimiskeeldu ja aktiivset osalemist, ning parandada eelkõige ebasoodsas olukorras olevate rühmade tööalast konkurentsivõimet“.

Euroopa Liidu poliitikaeesmärgi ja erieesmärgiga seonduvad **noorte õigusrikkujate retsiidiivsuse vähendamise meetmed**. Laste ja noorte vajadustele vastavate kvaliteetsete avalike teenuste kättesaadavus on oluline, et toime tulla tänapäeva Eesti ees seisvate väljakutsetega, sh saavutada hariduse, noorsootöö, tervise, tööturu, sotsiaalkaitse, lõimingu jt valdkonna eesmärgid. Noortele peavad kvaliteetsed teenused olema kättesaadavad sõltumata sellest, millises piirkonnas nad elavad ja millised on nende (eri)vajadused. Vajalikud on terviklikud meetmed, millega pakutakse tegevusi, et ennetada noorte riskikäitumist ja sotsiaalse tõrjutuse riski, suurendada noorte konkurentsivõimet tööturul ja tööeluga kokkupuuteid, toetada keerulisse olukorda sattunud noori ja ennetada korduvkuritegevust. Seega eeldavad noorte ees seisvad keerukad ülesanded ja üleilmsete muutuste kiirus noortest ja nende probleemidest paremat ülevaadet ning selliste meetmete plaanimist ja elluviimist, mis toetavad nende paremat toimetulekut.

Toetatavad tegevused:

- a) on kooskõlas horisontaalsete põhimõtetega, mis on nimetatud ühissätete määruse artiklis 9 ja ESF+ määruse artiklis 6 ning
- b) arvestavad Euroopa Liidu põhiõiguste harta³ ja puuetega inimeste õiguste konventsiooni⁴ nõuetega ning ühtekuuluvuspoliitika rakenduskava seirekomisjoni üldiste valikukriteeriumidega.

TAT-i eelnõu koostasid Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna analüüsitalituse projektijuhid Stanislav Solodov (tel 620 8120, stanislav.solodov@just.ee) ja Laidi Surva (tel 620 8160, laidi.surva@just.ee), vanglate osakonna taasühiskonnastamise talituse juhataja Merike Sirendi (tel 620 8293, merike.sirendi@just.ee), nõunikud Kristel Floren-Anslan (tel 620 8289, kristel.floren-anslan@just.ee), Kertu Külaots (tel 620 8294, kertu.kylaots@just.ee) ja Liisu Anger (tel 620 8292, liisu.anger@just.ee) ning üldosakonna eelarve- ja strateegiatalituse koordinaator Annika Leevand (tel 620 8174, annika.leevand@just.ee). Juriidilise ekspertiisi tegi Justiitsministeeriumi

¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu [määrus \(EL\) 2021/1060](#), 24. juuni 2021, millega kehtestatakse ühissätted Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfond+, Ühtekuuluvusfondi, Õiglase Ülemineku Fondi ja Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi kohta ning nende ja Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondi, Sisejulgeolekufondi ning piirihalduse ja viisapoliitika rahastu suhtes kohaldatavad finantsreeglid

² Euroopa Parlamendi ja nõukogu [määrus \(EL\) 2021/1057](#), millega luuakse Euroopa Sotsiaalfond+ (ESF+) ja tunnistatakse kehtetuks määrus (EL) nr 1296/2013

³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta

⁴ puuetega inimeste õiguste konventsioon, RT II, 04.04.2012, 6

õigusloomekorralduse talituse nõunik Katariina Kärsten ja keeleteoimetus sama talituse toimetaja Airi Kapanen (airi.kapanen@just.ee).

TAT-i ettevalmistamisel on konsulteeritud erinevate huvigruppide ja partneritega, sh MTÜ Balti Kriminaalpreventsiooni ja Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Instituut, MTÜ Johannes Mihkelsoni Keskus, MTÜ Lootuse Küla, MTÜ Samaaria Eesti Misjon, Avatud Lootuse Fond, MTÜ Töömaja, MTÜ Päästearmee, MTÜ Jõhvi Kristlik Kogudus Uus Põlvkond, EELK Diakoonia ja ühiskonnatöö SA, Politsei- ja Piirivalveamet, Eesti Töötukassa, Tervise Arengu Instituut, OÜ Recuro, Peeteli Kiriku Sotsiaalkeskus, vanglate ja kriminaalhooldusosakondade töötajad, Riigiprokuratuur, Siseministeerium ja Sotsiaalkindlustusamet.

TAT-i eelnõu on mitteametlikult kooskõlastatud Riigi Tugiteenuste Keskuse ja Rahandusministeeriumiga ning riigi pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“⁵ sihtide ja näitajate poolest Sotsiaalministeeriumiga.

II Eelnõu sisu

Euroopa Liidu tasandi poliitika- ja erieesmärkide täitmiseks Eesti Vabariigi poolt kinnitas Euroopa Komisjon järgmised dokumendid:

- a) 18. juulil 2022 **partnerlusleppe** Ühtekuuluvuspoliitika fondide ning Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi rakendamiseks perioodil 2021–2027;
- b) 4. oktoobril 2022 kinnitas Euroopa Komisjon perioodiks 2021–2027 Ühtekuuluvuspoliitika fondide **rakenduskava** (edaspidi *rakenduskava*), mis on koostatud arvestades ESF-i määruse artiklis 3 toodud nõudeid.

Rakenduskava viiakse ellu „Perioodi 2021–2027 Euroopa Liidu ühtekuuluvus- ja siseturvalisuspoliitika fondide rakendamise seaduse“⁶ (edaspidi ÜSS2021_2027) § 1 lg 1 punkti 1 alusel.

ÜSS2021_2027 § 4 lõike 3 alusel kinnitas Vabariigi Valitsus 15. detsembril 2022. a istungil Rahandusministeeriumi ettepanekul aastateks 2021–2027 **ühtekuuluvuspoliitika fondide meetmete nimekirja**, millega määras noorte retsidiivsuse vähendamisele suunatud tegevuste rakendusasutuseks (edaspidi RA) Justiitsministeeriumi (edaspidi JuM) ja rakendusüksuseks (edaspidi RÜ) Riigi Tugiteenuste Keskuse (edaspidi RTK).

Et saavutada rakenduskava eesmärgid ja tulemused tegevustes, mis on suunatud noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamisele, kehtestab valdkonna eest vastutav justiitsminister ÜSS2021_2027 § 10 lõike 2 alusel toetuse andmise tingimused käskkirjaga ja määrab ÜSS2021_2027 § 10 lõike 4 alusel tegevuste elluviija ja partneri. Tegevuste elluviija on JuM-i kriminaalpoliitika osakonna analüüsitalitus ja partner kriminaaljustiitsüsteemi arendamisel Riigiprokuratuur.

TAT-i käskkirjas on esitatud eesmärkide, tegevuste, tulemuste, sihtrühmade kirjeldus, eelarve, näitajad, seos riigi pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ sihtide ja arengukavade eesmärkidega ning tegevuste rakendamise tingimused.

TAT-i käskkiri sisaldab 18 punkti:

1. Reguleerimisala, seosed Eesti riigi eesmärkide ja programmidega

⁵ riigi pikaajaline arengustrateegia „Eesti 2035“. Kättesaadaval: <https://valitsus.ee/strateegia-est-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid>

⁶ [RT I, 11.03.2022, 1](#)

2. TAT käskkirjas kasutatavad mõisted
3. Toetuse andmise eesmärk
4. Toetatavad tegevused
5. TAT-i sihtrühmad
6. Tulemused ja näitajad
7. Tegevuste abikõlblikkuse periood
8. Eelarve
9. Abikõlblikud kulud
10. Toetuse maksmise tingimused ja kord
11. Riigiabi
12. Lõppsaajad ja nende toetuse andmise tingimused
13. Elluviija ja partneri õigused ja kohustused
14. Aruandlus
15. TAT-i muutmine
16. Finantskorrektsiooni tegemise alused ja kord
17. Vaiete lahendamine
18. Rakendussätted

1. Reguleerimisala, seosed Eesti riigi eesmärkide ja programmidega

Peatükk loob seose poliitikaeesmärgi, erieesmärgi, meetmete nimekirja meetme ja numbriga. Peatükk sätestab TAT-i käskkirja reguleerimisala, seosed horisontaalsete põhimõtete ja Eesti riigi eesmärkide ja programmidega, valdkondlike arengukavade ning strateegia „Eesti 2035“ eesmärkide ja sihtidega.

Punkt 1.1.1 viitab ESF+ määruse poliitikaeesmärgile ning rakenduskava poliitikaeesmärgile ja erieesmärgile.

TAT-i tegevused on kooskõlas ESF+ määruse artikli 4 punktis 1 toodud poliitikaeesmärgiga „Sotsiaalsem ja kaasavam Euroopa sotsiaalõiguste samba rakendamise kaudu“ ja rakenduskava poliitikaeesmärgiga nr 4 „Sotsiaalsem Eesti“, mille eesmärk on töötutel või mitteaktiivsetel rühmadel (nt vähenenud töövõime ja terviseprobleemidega inimesed, mittetöötavad ja -õppivad noored) aidata tööturule siseneda. Poliitikaeesmärgi täitmiseks on oluline võimestada ja kaasata noori, toetades nende arengut, et võimaldada neil kujundada oma elu ning aidata nii vältida sotsiaalset tõrjutust.

TAT-i tegevused on kooskõlas Euroopa Liidu ja Eesti riigi poliitikaeesmärkidega sotsiaalsema Eesti loomisel seekaudu, et need tegevused toetavad õigusrikkumistaustaga noorte tööturule sisenemist ja õppimist, suurendades sotsiaalset sidusust ja seaduskuulekat käitumist.

TAT-i tegevused on kooskõlas rakenduskava eesmärgiga investeerida tööhõivesse ja majanduskasvu ja seda erieesmärgi h kaudu, mille siht on soodustada aktiivset kaasamist, et edendada võrdseid võimalusi, diskrimineerimiskeeldu ja aktiivset osalemist, ning parandada eelkõige ebasoodsas olukorras olevate rühmade tööalast konkurentsivõimet. Rakenduskava näeb noortega seotud teenuste kitsaskohtadena abivajaduse hilist kindlakstegemist, vajaduste hindamise killustatust ning toetuse jagamist eri süsteemide – sotsiaal-, tervishoiu-, haridus- ja õiguskaitse-süsteem – kaudu. Erieesmärgi saavutamiseks toetatakse tegevusi, mille eesmärk on parandada laste ja noorte heaolu ning arengut, sh kodanikuhariduse edendamist ja aktiivse osalemise hõlbustamist ühiskonnaelus, töös ja õppes. Sellega ennetatakse sotsiaalset tõrjutust ning toetatakse laste ja noorte täiskasvanueluks ettevalmistamist. See hõlmab tervikliku lastekaitse-süsteemi loomist, koostöö edendamist eri tasandite ja sektorite vahel, meetmete rakendamist laste ja noorte riskikäitumise ja sotsiaalse tõrjutuse ohu ennetamiseks, kriminaalõigussüsteemiga seotud laste ja noorte toetamist ning teisi samalaadseid tegevusi.

TAT-i tegevused on seotud Euroopa Liidu ja Eesti riigi erieesmärgiga, pakkudes õigusrikkumistaustaga noortele, sh abivajavatele erivajadustega lastele, praegu puudu olevaid kvaliteetseid ja ligipääsetavaid teenuseid. TAT-i tegevustega pakutakse erivajadustega õigusrikkumistaustaga noortele soodsaid (elu)tingimusi, nõustamisteenuseid, töövahendusteenuseid, mentorlusprogramme, vaimse tervise ravi, pereteraapiaid ja teisi sekkumisi, et vähendada riskikäitumist ja korduvkuritegude toimepanemist. Sealhulgas plaanitakse riigi, kohaliku ja erasektori tasandil tegevusi, millega suurendada probleemiteadlikkust, koolitada ning koordineerida partneritevahelisi tegevusi õigusrikkumistaustaga noortega seotud valdkonnas.

TAT-i tegevusi rakenduskava viiakse ellu Vabariigi Valitsuse 15. detsembri 2022. a korraldusega nr 350⁷ kehtestatud meetmete nimekirja kinnitatud meetmete ja sekkumiste alusel. Meetmete nimekirjaga kinnitatud JuM-i meede tuleneb „Riigi eelarvestrateegia 2023–2026“⁸ (tegevuspõhise riigieelarve raamistik, edaspidi *TERE raamistik*) raames koostatud „Justiitsministeeriumi programmist 2023–2026“.

TAT-i tegevused panustavad programmi eesmärkide täitmisesse tegevuspõhise riigieelarve TERE raamistiku meetme nr 21.4.7.4 „Kriminaalpoliitika kujundamine ja kuritegevuse vähendamine“ kaudu. Muu hulgas on kriminaalpoliitika kujundamise ja kuritegevuse vähendamise fookuses:

- a) tegeleda õigussüsteemi vaatevälja sattunud noorte kuritegevuse ennetamisega, aidates vältida püsiva rikkumiskäitumisega inimeste hulga kasvu;
- b) töötada välja sotsiaal- ja teraapiaprogramme ning neid rakendada, muu hulgas ka vaimse tervise häire taustaga õigusrikkujatele (mobiilsed sekkumised, uued programmid);
- c) toetada taastava õiguse rakendamist (taastava õiguse kontseptsiooni rakendamine, inimeste koolitamine).

Kõik loetletu on ka TAT-i tegevuste fookuses.

TAT-i tegevuste raames pakutakse õigusrikkumistaustaga noortele majutus-, töövahendus-, tugi- ja nõustamisteenuseid, samuti võimalust osaleda mentorlus-, tervise ja teraapiaprogrammides, et neid enamal hulgal kaasata ühiskonnaellu, vältimaks noorte korduvkuritegevust.

Punkt 1.1.2 viitab TAT-i kooskõlale ühissätete määruse artiklis 9 ja ESF+ määruse artiklis 6 nimetatud horisontaalsete põhimõtetega. Tegevuste elluviimisel austatakse põhiõiguseid, sh välistatakse diskrimineerimist, edendatakse soolist võrdõiguslikkust, luuakse võrdsed võimalused ja ligipääsetavus ning arvestatakse puuetega isikute erivajadustega. TAT-i koostamisel on arvestatud Euroopa Liidu põhiõiguste hartas⁹ ja ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonis sätestatuga. EL-i põhiõiguse harta ja puuetega inimeste õiguste konventsiooniga arvestamise kontroll-leht on lisatud seletuskirja lissasse.

Punkt 1.1.3 viitab ÜSS2021_2027 § 2 punkti 7 tähenduses Riigikogu poolt riigi pikaajalises arengustrateegias kinnitatud strateegiliste sihtide ja aluspõhimõtete täitmisele. Nimetatud põhimõtete hoidmist ja strateegia „Eesti 2035“ sihtide saavutamist soolist võrdõiguslikkust, võrdseid võimalusi ja ligipääsetavust toetaval moel mõõdetakse strateegias „Eesti 2035“ esitatud järgmiste näitajatega:

- a) soolise võrdõiguslikkuse indeks – TAT-is arvestatakse sekkumiste väljatöötamisel ja pakkumisel meeste ja naiste erinevat olukorda;

⁷ [RT III, 20.12.2022, 3](#)

⁸ [Riigi eelarvestrateegia 2023–2026](#). Riigi eelarvestrateegia on valitsuse keskne strateegiline dokument, mis seob omavahel riigi vajadused ja prioriteedid ning rahalised võimalused ehk fiskaalraamistiku.

⁹ [Euroopa Liidu põhiõiguste harta \(2012/C 326/02\)](#)

- b) hoolivuse ja koostöömeelsuse mõõdik – töötatakse välja erivajadustega sihtrühma kaasamiseks sobilikke ja mõjusaid sekkumisi ning pakutakse neid sihtrühmale;
- c) ligipääsetavuse näitaja – tagatakse erivajadusega inimestele ligipääs sekkumistele, infole ja kommunikatsioonile.

Seosed horisontaalsete põhimõtete ja sihtide vahel on kirjeldatud seletuskirja III peatükis.

Toetatavad tegevused arvestavad õigusrikkumistaustaga noore erivajadustega, sh pööratakse eritähelpanu vene keelt kõnelevatele õigusrikkumistaustaga noortele, alaealistele, puudega noortele ja spetsiifilistele gruppidele.

Ühiskondliku kihistumise, ebavõrdsuse ja tõrjutuse vähendamiseks, sotsiaalsete suhete ja sidemete tugevdamiseks tuleb:

- a) lähtuda õigusrikkumistaustaga noorte vajadustest ja ühiskondlikust staatusest ning
- b) arvestada, kuidas kavandatavad tegevused võivad mõjutada nende olukorda ja toimetulekut ühiskonnas.

Eesmärk on ühiskonna sidususe ja jätkusuutlikkuse kasv võrdse kohtlemise, võrdsete võimaluste tagamise ning ühiskondliku kihistumise ja tõrjutuse vähendamise kaudu. Võrdsete võimaluste tagamine on oluline nii soolise, vanuselise kui ka rahvusliku tausta mõttes, aga ka puudega inimestele võrdsete õiguste ja võimaluste tagamisel. Õigusrikkumistaustaga noorte puhul jälgitakse samuti, et plaanitud tegevustesse oleksid kaasatud inimesed sõltumata nende soost, haridusest, puudest jt erinevustest. Ainus kriteerium teenuse pakkumisel on abivajaduse tuvastamine. Õigusrikkumistaustaga noorte puhul on lisaks üks komistuskive neid saatev stigma ja plaanitud TAT-i sekkumiste kaudu on võimalik ühiskonnas stigmatiseeritud gruppi sujuvamalt lõimida kogukonda.

Punktides 1.1.4–1.1.12 on esitatud TAT-i tegevuste seos valdkondlike arengukavade, strateegiate ja programmidega.

TAT on seotud järgmiste arengukavadega:

1. „**Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030**“¹⁰ – kriminaalpoliitika üks prioriteete on toetada kuritegevusest irdumist ja ennetada kuritegevust. Selleks tuleb:
 - suurendada kogukondlike karistuste osakaalu, muutes vangla ja kriminaalhoolduse taasühiskonnastamise kesksed institutsioonideks, kus kinnipeetavaid koheldakse inimväärikalt.
 - valmistada kinnipeetavaid vabanemiseks ette, pakkudes neile mõtestatud tegevust, sh töötamist ja tõendus põhiseid sotsiaalprogramme.
 - suurendada koduvangistuse ja avavangla osakaalu, et valmistada kinnipeetavaid vabanemiseks paremini ette, vähendades sellega kinnises vanglas viibimise aega.
 - Pakkuda õigusrikkujatele, kes vabanevad vanglast või on kriminaalhoolduse all, sihtrühmaspetsiifilisi toetavaid sekkumisi.

„Kriminaalpoliitika põhialused 2030“ on seadnud kriminaaljustiitssüsteemile mitu sihti, muu hulgas järgmised:

- a) kriminaaljustiitssüsteem peab olema tõhus, sõltumatu, inimkeskne ja ohvrisõbralik – kriminaaljustiitssüsteemis tuleb süüteo menetluses lähtuda senisest enam taastava õiguse põhimõtetest ja kaasata protsessi osalisi. See tähendab eelkõige, et süüteo menetluse siht

¹⁰ [RT III, 13.11.2020, 6](#)

on taastada õigusrikkumisele eelnenud olukord, kaasates teo kõiki osalised: ohver, õigusrikkuja, vajaduse korral perekonnaliikmed ja kogukond;

b) lapsed ja noored ei satu kriminaaljustiitsüsteemi vaatevälja, noorte õigusrikkumised vähenevad ning tagatakse noorte õigusrikkujate eakohane kohtlemine, ennetamaks noorte (korduvat) sattumist kriminaaljustiitsüsteemi ja õigusrikkumiste spiraali, tuleb kujundada alaealiste õigusrikkujatega seotud menetluse eri osaliste koostööl põhinevaks, pakkudes noortele karistussüsteemiväliseid lahendusi ja tõenduspõhiseid, eelkõige perekeskseid programme ning tagades kiire menetluse.

2. „**Heaolu arengukava 2016–2023**“¹¹ – arengukava sõnastab kaks üldist eesmärki:
 - a) tööhõive kõrge tase ja kvaliteetne tööelu;
 - b) sotsiaalse ebavõrdsuse ja vaesuse vähenemine, sooline võrdsus ja suurem sotsiaalse kaasatus.

Muu hulgas näeb arengukava ette, et inimeste võimalused iseseisvalt toime tulla, kogukonnas elada ja ühiskonnaelus osaleda on tänu efektiivsele õiguskaitsele ja kvaliteetsele abile paranenud. Juhtumipõhise võrgustikutöö kaudu jätkatakse integreeritud teenuste pakkumist toimetulekuraskustes inimestele ja nende pereliikmetele, pakkudes õigusrikkumise taustaga noortele tööhõive ja ühiskonda kaasatuse edendamiseks sihtrühmaspetsiifilisi sekkumisi.

3. „**Noortevaldkonna arengukava 2021–2035**“ – pakub noorsootöö meetmeid, et toetada noorte tööturule sisenemist, ning tugimeetmeid noortele, kes ei tööta, ei õpi ega osale koolitusel ehk NEET-noortele¹² (edaspidi ka NEET-noor). Seos TAT-i tegevustega seisneb sihtrühmas, kelleks on kuni 29-aastased noored. Sarnasus võib olla ka sihtrühma taustas, juhul kui noor ei õpi ega tööta.

Noorsoomeetmete hulgas on kolm tegevussuunda:

- a) noorsootöötegevus;
- b) NEET-noorte toetamine (koostöömudel Sotsiaalministeeriumiga);
- c) noorte tegevuste analüüsimine ja kvaliteedihindamine, noorsootöö populariseerimine.

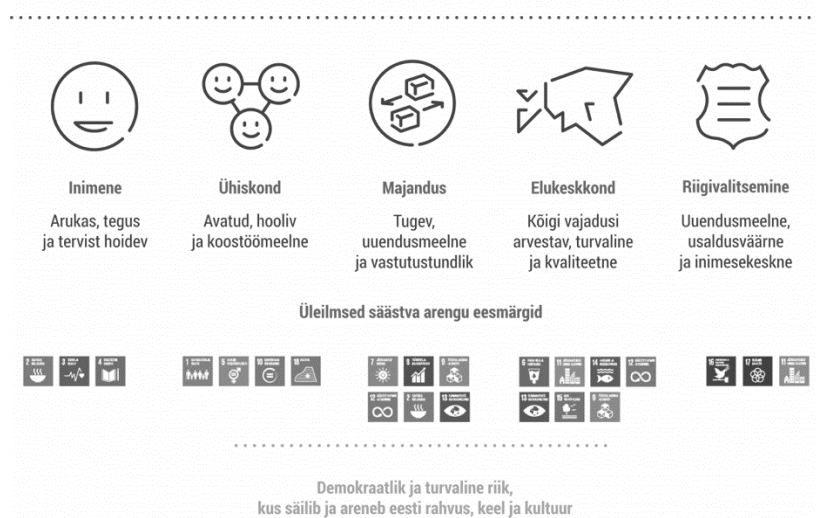
Meetme tegevuste oluline pool on kohalik omavalitsus (edaspidi KOV). TAT-i tegevustes on arvestatud Haridus- ja Teadusministeeriumi noorsoomeetmete võimalike kokkupuutekohtadega, arvestades TAT-i sihtrühma tausta. Arvestades, et TAT-i tegevused on suunatud õigusrikkumistaustaga noortele ja selles valdkonnas töötavatele spetsialistidele, tähendab see kokkupuudet peamiselt korrakaitse ja kriminaaljustiitsüsteemiga.

4. **strateegia „Eesti 2035“** – TAT-i tegevustega panustatakse „Eesti 2035“ kahte strateegilisse sihti (vt joonist):
 - a) sihti „Ühiskond“ – sihiks on hooliv, koostöömeelne ja avatud ühiskond;
 - b) sihti „Inimene“ – sihiks on arukas, tegus ja tervist hoidev Eesti inimene.

¹¹ [Heaolu arengukava 2016–2023](#)

¹² NEET-noor on noor, kes ei tööta ega õpi ega osale koolitustel. Lühend tuleb ingliskeelsest sõnadest *not in education, employment or training*.

Viis strateegilist sihti

Joonis 1. Viis strateegilist sihti strateegias „Eesti 2035“

TAT-i tegevustega panustatakse koostöömeelsesesse ühiskonda, mis põhineb ühtekuuluvustundel ning inimeste valmisolekul aktiivselt anda oma osa ühiste eesmärkide saavutamisse ja hüvede loomisse. Eesmärk on, et iga inimene, pere- ja kogukond ning vabaühendus saab ja tahab ühiskonnakorralduses kaasa lüüa ja koostööd teha.

Samuti on TAT-i tegevused suunatud üldiselt arukale, tegusale ja tervist hoidvale inimesele. Ühe muutusena oskustes ja tööturul nähakse strateegias „Eesti 2035“ ette kvaliteetne ja üle Eesti kättesaadav noorsootöö, mis loob kõigile noortele võrdsed võimalused tööeluks ja õppimiseks ning konkurentsivõime parandamiseks, sh noortele, kes ei tööta, ei õpi ega osale koolitusel – see „Eesti 2035“ eesmärk on ka TAT-i tegevuste eesmärk õigusrikkumistaustaga noorte puhul.

TAT-i käskkirja III peatükis on esitatud „Eesti 2035“ näitajad, millega mõõdetakse TAT-i tegevuste panustamist horisontaalsetesse põhimõttesse ja TAT-i tegevuste mõju neile.

TAT on seotud järgmiste programmidega.

1. „**Justiitsministeeriumi programm aastateks 2022–2025**“ – inimeste sattumine kriminaaljustiitsüsteemi on riigile kulukas ning pärsib avatud, hooliva ja koostöömeelse ühiskonna arengut. Kriminaalpoliitika üks eesmärke on vähendada korduvkuritegevust. Olulisi korduvkuritegevusega seonduvaid probleeme on õigusrikkujate suutmatus kohaneda eluga vabaduses ja seetõttu pannakse toime uusi kuritegusid. Ebapiisav hõivatus ja positiivsete sotsiaalsete sidemete puudumine aga suurendab korduvkuritegevuse riski. Sestap, ühelt poolt peab vangistuse täideviimine olema paindlik ja võimalikult vähe tekitama vabast ühiskonnast võõrandumist ning aitama kaasa turvalisele naasmisele ühiskonda. Teisalt tuleb toetada vanglast vabanenute naasmist ühiskonda või kriminaalhooldusaluste püsimist ühiskonnas, pakkudes konkreetse sihtrühma vajadustele toetavaid sekkumisi.
2. „**Vägivallaennetuse kokkuleppe 2021–2025**“¹³ (VEKO) – kokkuleppe eesmärk on jätkata vägivallavastase poliitika kujundamist valdkondade koostöös ning täpselt sihitud

¹³ Vägivallaennetuse kokkuleppe 2021–2025. Justiitsministeerium. <https://www.just.ee/media/1234/download>

eesmärkide ja kindlate kokkulepete alusel.

VEKO panustab 14 tegevussuunda:

- 1) vägivalda taunivad hoiakud ja normid ning vägivallateadlikkus;
- 2) vägivallaennetus haridusasutustes, noorsootöös ja huvihariduses ja -tegevustes;
- 3) vägivallaprobleemidega laste ja noorte toetamine;
- 4) perevägivalla ennetamine ja vähendamine;
- 5) eakatevastase vägivalla märkamine ja ennetamine;
- 6) vägivallaennetus digimaailmas;
- 7) inimkaubanduse ennetamine;
- 8) seksuaalvägivalla ennetamine;
- 9) spetsialistide vägivallateadlikkus ja sekkumisoskused;
- 10) ohvrisõbralik menetlus;
- 11) vägivallaohvrite parem kaitse ja tugi;
- 12) vägivallast loobumise toetamine;
- 13) tervishoiu- ja sotsiaalteenuse osutajate suurem roll vägivallaennetuses
- 14) vägivallaennetuse poliitika mõju uurimine.

Laste ja noorte esmane vägivallaennetus peab põhinema laste ja perede toetamisel ning lapsevanemate vanemlike oskuste arendamisel, sotsiaalsete oskuste õpetamisel lastele, laste positiivse koolielu, noorsootöö ja huvitegevuse mitmekesistamisel ja kättesaadavuse parandamisel. Kuigi laste ja noorte õigusrikkumiste puhul on enamasti tegu pisirikkumistega ja enamik lapsi ei jätkata täiskasvanuna õigusrikkumistega, on siiski hulk noori, kes vajavad eritählepanu.

3. Sama erieesmärgi meetme „Ennetav ja turvaline elukeskkond“ tegevus „Toetuse andmise tingimused riskikäitumise ennetamiseks, riskiperede toetamiseks ning turvalise elukeskkonna arendamiseks“ – tegevuse raames pakutakse teenuseid riskinoortele ja arendatakse kohaliku tasandi võrgustikutööl põhinevat koostöömudelit. Meede on suunatud kohaliku tasandi (kuriteo)ennetuse võimekuse tugevdamisele. Seda tehakse nelja tegevussuunaga:
 - a) laste juhtumikorralduse mudeli katsetamine ja rakendamine,
 - b) ennetuskoolitused,
 - c) alkoholiga seotud kahjude ja riskikäitumise vähendamise kompetentsi loomine ja
 - d) kohaliku tasandi võrgustikutöö edendamine turvalisuse suurendamisel.

TAT-i tegevustega on seotud juhtumikorralduse mudel, mille sihtrühma kuuluvad 10–18-aastased riskikäitumisega lapsed ja noored, nende pered ja nendega vahetult kokku puutuvad spetsialistid. See on sihtrühm, mis sageli eelneb TAT-i sihtrühmale, sest riskikäitumine võib viia õigusrikkumiseni, kui õigel ajal ja asjakohaselt ei sekkuta.

4. Sama erieesmärgi meetme „Karistuste täideviimise korraldamine“ tegevus „Kinnipeetavate keeleõpe ja lõimumistegevus“ – eesmärgiks on kinnipeetavate konkurentsivõime suurendamine neid parema lõimimise, sh eesti keele oskuse parandamise vahendusel. Meede on sihitud kitsalt kinnipeetavatele eesti keele õpetamisele. Eesti keele parem valdamine parendab kinnipeetavate konkurentsivõimet tööturul, panustades seega ka tööhõive suurendamise eesmärki. Peamine seos TAT-i tegevustega seisneb sihtrühmas, kui eesti keele õppes osaleb 14–29-aastane kinnipeetav. Kuna TAT-i tegevused ei näe tööturul osaluse suurendamiseks mõeldud tegevusena ette eesti keele õpetamist, ei ole tegevusi dubleeritud.
5. Euroopa Sotsiaalfondi toetusperioodi 2014–2020 meetme tegevus „Vanglast vabanenute jätkutugi“ – eesmärk on vanglast vabanenutele tugiteenuse pakkumine. Tugiteenus

koosneb kahest teenusest: tugiisikuteenusest ja nõustamisteenustega ajutisest majutusteenusest. 2022. aastal alustati meetmes kahe uue teenuse katsetamist:

- 1) koostöös partneritega Sotsiaalkindlustusametist ja vanglatest töötati innovatsiooniprogrammis¹⁴ välja noorte vajadustest lähtuv kuni 26-aastastele mõeldud nõustamist sisaldav ajutine majutusteenus. Teenuse katsetamise kogemuse järgi arendatakse ja kohandatakse teenust ning TAT-i tegevuste raames jätkatakse nõustamist sisaldava majutusteenuse pakkumist kuni 29-aastastele noortele. Samuti jätkatakse tugiisikuteenuse pakkumist, teenust senisest rohkem kohandades noorte vajadustele;
 - 2) USA-s kasutuses oleva programmi ja teadusuuringutele tuginedes töötati välja koolitusprogramm vanglast vabanenutele. Selle eesmärk on vabanevatele vangidele uute tööoskuste õpetamine. Koolitusprogrammi elluviimise kogemustest arendatakse ja kohandatakse see noorte vajadustest lähtuvaks.
6. Projekt „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ – projekti eesmärk on toetada alaealiste õigusrikkujate erikohtlemise reformi, aidates kasutusele võtta uusi lähenemisi, jätkusuutlikke lahendusi, mõjusaid sekkumisi, efektiivseid koostöövorme ja -mudeleid ning ajakohastades valdkonnas töötavate spetsialistide teadmisi ja oskusi. Seeläbi suureneb noorte vastutustunne ja arusaam õigusrikkumise tagajärgedest, mille tulemusel väheneb korduvõigusrikkumiste toimepanek noorte seas.

Projekti tegevuste tulemusena:

- a) töötavad alaealiste ja noorte kannatanute ja õigusrikkujatega erikoolituse saanud spetsialistid, sh kinnistes lasteasutustes;
- b) kriminaaljustiitsüsteemi praktikute käsutuses on riskide ja vajaduste hindamise tööriistad, mille abil hinnata õigusrikkujate vajadusi ja määrata neile sellest lähtuvaid sekkumisi;
- c) on välja töötatud Eesti konteksti sobivad õiguskaitse-, tervishoiu- ja lastekaitseasutuste vahelise koostöö vormid ja mudelid, mis tagaksid alaealiste ja noorte õigeaegse jõudmise neile sobitavatele teenustele;
- d) on välja töötatud ja kättesaadavaks tehtud trahvidele ja kinnisesse asutusse suunamisele alternatiivsed sekkumised;
- e) tänu vabatahtlike vahendajate kaasamisele on suurenenud kogukonna mõju ja osalus kogukonnas üles tulevate sotsiaalsete probleemide lahendamisel.

Punkt 1.1.13 toob esile TAT-i tegevuste kooskõla seirekomisjoni üldiste valikukriteeriumidega.

TAT-i tegevused on kooskõlas seirekomisjoni üldiste valikukriteeriumitega, arvestades järgnevat:

1. Projekti kooskõla valdkondlike arengukavadega, mõju rakenduskava erieesmärgi ja meetme eesmärkide saavutamisele

TAT-i tegevused on kooskõlas valdkondlike arengukavadega noorsootegevuse ja õigusrikkumiste ennetamise valdkonnas ning panustavad rakenduskava erieesmärgi ja meetme eesmärkidesse õigusrikkumistaustaga noorte aktiivse kaasamise ja konkurentsivõime parandamise kaudu, millel on mõju TAT-i tegevuste väljund- ja tulemusnäitajatele, kuna rohkem noori jõuab tööturule ja õppesse.

¹⁴ Riigikantslei juures tegutseva innovatsioonitiimi juhitud programmi raames välja töötatud jätkutoe mudel, <https://www.riigikantslei.ee/innotiim#jatkutugi-korge-risk>.

TAT-i tegevustel on mõju õigusrikkumistaustaga noore korduvkuritegude toimepanemisele, kuna kogukondliku toe, personaalsema lähenemise ja sihitud sekkumistega on võimalik vähendada kuritegude toimepanemist.

TAT-i tegevustel on pikaajaline mõju, kuna nende tulemusel on välja töötatud sekkumised ja koolitusprogrammid, mida on võimalik pärast projekti lõppu kasutada, samuti on koolitatud valdkonna spetsialistid, kes saavad oma teadmisi edaspidi oma töös kasutada.

Tegevuste toimumise aeg on realistlik, kuna TAT-i tegevuse sihtrühmani jõudmine, TAT-i tegevuste elluviimine ja rakendamine, tulemuste mõju õigusrikkumistaustaga noorte käitumise muutmiseks ning heade praktikate (nt taastav õigus) juurdumine võtab aega.

TAT-i tegevuste tulemused (mõju retsidiivsusele) avaldavad mõju alles teatud aja tagant, arvestades sealjuures sihtrühma motiveeritust ja teadlikkust ning teenuseosutajate suhtumist ja hoiakuid. Projekti kooskõla valdkondlike arengukavadega, rakenduskava poliitika- ja erieesmärgiga ning meetme eesmärgiga on esitatud käskkirja punktis 1 ja seletuskirja peatükis 1 „Reguleerimisala, seosed Eesti riigi eesmärkide ja programmidega“.

2. Projekti põhjendus

TAT-i tegevused on ajendatud vähestest ja puudulikest sekkumistest õigusrikkumistaustaga noortele (kui erivajadustega sihtrühmale) Eesti kriminaaljustiitsüsteemis. Tihti iseloomustab õigusrikkumistaustaga noori mitu riskitegurit, mille hulka kuulub näiteks poolelijäänud haridustee, töötus, elukoha puudumine, vaimsed häired, vähesed toimetulekuoskused, mittetoimivad perekondlikud suhteid, millele TAT-i tegevused lähenevad terviklikult ja süsteemselt, pöörates muu hulgas tähelepanu valdkonna spetsialistide arendamisele ja koolitamisele.

TAT-is plaanitud sekkumised on innovatiivsed ja arvestavad sihtrühma eripärade ja vajadustega ning välisriikide kogemustega, mistõttu on TAT-i tegevused eesmärkide saavutamiseks mõjusad ja sobivad ning täidavad TAT-i tegevustele seatud eesmäärke parimal moel.

TAT-i tegevuste vajalikkus ja probleemikäsitus sisalduvad käesoleva seletuskirja peatükis 3 „Toetuse andmise eesmärk“.

3. Projekti kuluefektiivsus

TAT-i tegevuste elluviimiseks on tagatud piisav arv töötajaid, kelle ülesannete maht arvestades TAT tegevuste eelarvet on kuluefektiivne. Projektijuhid vastutavad TAT-i tegevuste sisulise ettevalmistamise, elluviimise, juhtimise, kontrolli, seire ja hindamisega ning kaasavad tegevustesse eri pooli (mh kriminaaljustiitsüsteemi ja vanglateenistuse töötajaid) ja partnereid, kelle tegevusi tuleb juhtida ning kaasata neid TAT-i tegevuste kujundamisse, rakendamisse ja hindamisse. Seetõttu on plaanitud tegevused eelarvega realistlikult seotud, arvestades TAT-i tegevuste keerukuse, aja- ja ressursimahukusega.

Projektitoetuse kuluefektiivse kasutamise tagab projekti tiimijuht koos projektijuhtidega, kes koostavad pärast TAT-i kinnitamist tegevuskava koos tegevuste ja nende elluviimiseks kavandatud täpsete kuludega aastate kaupa, pidades silmas kulude mõistlikkust ja vajalikkust, et soodustada projekti eesmärkide täitmist.

Eelarve plaanimisel on arvestatud, et TAT-i tegevuste raames tuleb teenuste disainimise kõrval tegeleda õigusrikkumistaustaga noorte kui keerulise ja erivajadustega sihtrühmaga. Nende leidmiseks ja motiveerimiseks, et kaasata nad TAT-i tegevustesse, samuti nende toetamiseks on vaja inimesi, kellel on professionaalsed teadmised, kogemused ja oskused.

4. Toetuse taotleja suutlikkus projekti ellu viia

Avalikke taotlusvoore TAT-i tegevuste elluviimiseks ei korraldata. TAT-i tegevuste elluviija on JuM-i kriminaalpoliitika osakond, kes teostab tegevuse elluviimisel avalikku võimu ja kaasab TAT-i tegevustesse teenuseosutajaid, korraldades riigihankeid.

TAT-i tegevused on seotud JuM-i vastutusvaldkonnas oleva kriminaalpoliitika kujundamise ja kuritegevuse vähendamisega. JuM-i põhimääruse kohaselt on kriminaalpoliitika osakonna põhiülesanded muu hulgas järgmised:

- teha riigi kriminaalpoliitika kujundamiseks vajalikke uuringuid ning analüüsida kuriteoennetuse, kriminaalmenetluse ja karistuste täideviimise praktikat;
- määrata kindlaks kuriteoennetuse, kriminaalmenetluse ja karistuste täideviimise süsteemi strateegilised arengusuuna ning jälgida nende elluviimist;
- kujundada ja ellu viia riigi kriminaalpoliitikat Euroopa Liidu ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonide valdkonnas.

Kriminaalpoliitika kujundamist ja kuritegude vähendamist, sh vägivalla vähendamist, õigusrikkujate taasühiskonnastamise tõhustamist ja retsidiivsuse vähendamist viib JuM ellu veel „Vägivallaennetuse 2021–2025 arengukava“ ja TERE raamistiku raames koostatud „Justiitsministeeriumi 2023–2026 programmi“ kaudu.

TAT-i tegevuste elluviija on JuM-i kriminaalpoliitika osakonna analüüsitalitus, kelle ülesanded kriminaalpoliitika osakonna põhimääruse punkti 6.1 järgi on muu hulgas järgmised:

- a) teha riigi kriminaalpoliitika kujundamiseks vajalikke uuringuid,
- b) analüüsida kuriteoennetuse, kriminaalmenetluse ja karistuste täideviimise praktikat ning
- c) koordineerida tööd kuriteoennetuse vallas.

TAT-i tegevusel, mis puudutab taasühiskonnastamist toetavaid sekkumisi vanglateenistuses (vt käskkirja punkti 4.3), on kokkupuude JuM-i vanglate osakonna vastutusvaldkonnaga. Vanglate osakonna põhimääruse § 2 lg 2 punkti 4 kohaselt on vanglate osakonna pädevuses juhtida vanglate taasühiskonnastamise- ja religioonialaste tegevusi.

Kokkuvõtteks, kriminaalpoliitika kujundamise ja kuritegude vähendamise ning taasühiskonnastamise ülesandeid saab täita üksnes JuM, mistõttu saab ta olla TAT-i tegevuste elluvijaks.

TAT-i tegevuste põhjendamisel on JuM-i kriminaalpoliitika osakonna analüüsitalituse eestvedamisel viimastel aastatel tehtud mitu uuringut ja analüüsi. Need on esitatud seletuskirja käesolevas ja 4. peatükis „toetatavate tegevuste täpsem kirjeldus“. TAT-i tegevusteks personali valimisel lähtutakse kuriteoennetuse valdkonnas töötamise kogemusest ja varasemast kokkupuutest TAT-i tegevuste sihtrühmadega, nende tundmisest ja oskustest nendeni jõuda. TAT-i tegevusi hakkavad ellu viima JuM-i projektijuhid, kellel on asjakohane kvalifikatsioon ja varasem projektijuhtimise kogemus, teadmised ja kogemus TAT-i tegevuste sihtrühmadega töötamisel ning sekkumiste väljaarendamisel.

JuM-il kui TAT-i tegevuste elluvijal on olemas TAT-i tegevuste elluviimiseks vajalik õiguslik, organisatsioonile ja tehniline võimekus, kuna samasuguseid projekte on ellu viidud ka eelmise EL-i rahastusperioodi jooksul ja asjakohase eeldused on täidetud ka käesoleval juhul. Lisaks on JuM-il kui rakendusametusele kehtestatud projekti rakendamiseks vajalikud tööprotseduurid, asutusesisesed korrad ja juhised, mis tagavad tegevuste elluviimise ning TAT-i rakendamise selguse ja läbipaistvuse.

TAT-i tegevuses „Kriminaaljustiitsüsteemi arendamine“ (vt punkt 4.4) on TAT-i tegevuste elluviija **partner Riigiprokuratuur**.

Riigiprokuratuuri põhiülesanneteks prokuratuuri põhimääruse § 9 alusel on muu hulgas:

- tagada kohtueelse kriminaalmenetluse seaduslikkus ja tulemuslikkus ning esindada riiklikku süüdistust kõigi astme kohtutes;
- analüüsida, nõustada, koordineerida ja kontrollida ringkonnaprokuratuuride tegevust;
- analüüsida ja üldistada kohtu- ja prokuratuuripraktikat.

Riigiprokuratuur lähtub oma ülesannete täitmisel „Kriminaalpoliitika põhialustes 2030“ seatud järgmistest sihtidest:

- a) „Kriminaaljustiitsüsteem peab olema tõhus, sõltumatu, inimkeskne ja ohvrisõbralik“;
- b) „Lapsed ja noored ei satu kriminaaljustiitsüsteemi vaatevälja, noorte õigusrikkumised vähenevad ning tagatakse noorte õigusrikkujate eakohane kohtlemine“¹⁵.

Nimetatud kahe sihini jõudmiseks on prokuratuuride töötajatel keskne roll, sest nende töömeetodid, oskused, väärtused jms kujundavad süüteo menetluse protsessi kõigile selles osalejatele. Prokuratuuride töötajatel on olemas vajalikud teadmised ja kogemused ning neil on kaalukas roll et otsustada, milline on konkreetsele noorele sobivaim lahendus, hoidmaks ära edasisi rikkumisi. Samuti on prokuratuuri pädevuses kaaluda noorele täiskasvanule mõjutusvahendi kohaldamist karistusseadustiku (KarS) § 87 alusel või kriminaalmenetluse lõpetamist kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) §-de 201, 202 või 203 alusel.

Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) ja Norra toetusest 2014–2021 rahastatud kindlaksmääratud projektiga „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ raames arendati koostöös Riigiprokuratuuriga välja **alaealiste konsultantide mudel**, mis on TAT-i ühe tegevuse „Kriminaaljustiitsüsteemi arendamine“ raames plaanis eeskujuks võtta noorte täiskasvanute erikohtlemise mudeli väljatöötamisel. Lähtudes prokuratuuri rollist kriminaalpoliitika kujundamisel ning arvestades tema varasemaid teadmisi ja kogemusi, kaasatakse Riigiprokuratuur partnerina TAT-i tegevustesse. TAT-i eelarvest finantseeritakse partneri nende konsultantide personalikulud, kes nõustavad prokuratuuri töötajaid sobilikest sekkumistest noorte õigusrikkujatega. Koostöös Riigiprokuratuuriga lepitakse kokku konsultantide värbamiskriteeriumides, tööülesannetes ja -piirkondades jms.

Elluviija ja partneri vaheline täpsem tegevuste kirjeldus, ülesanded, õigused ja kohustused määratakse kindlaks partnerluslepingus.

5. Projekti kooskõla Eesti pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ aluspõhimõtete ja sihtidega ning olulise kahju ärahoidmise põhimõttega.

Kooskõla Eesti pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ aluspõhimõtete ja sihtidega on selgitatud käskkirja punktis 1 ning seletuskirja I ja III peatükis.

Punktis 1.1.14 esitatakse TAT-i kooskõla põhimõttega „ei kahjusta oluliselt“. TAT-i tegevustes järgitakse ühissätete määruse artiklis 9 esitatud olulise kahju ärahoidmise põhimõtet, mille hindamiskriteeriumid tulenevad Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) 2020/852¹⁶ artiklist 17. Sellele lisaks tuleb arvesse võtta ka EL-i kestliku arengu eesmäärke¹⁷ ja Pariisi kliimakokkulepet¹⁸.

Projektide rakendamisel järgitakse asjakohaseid keskkonnavalaseid õigusakte ja keskkonnahoidlike hangete põhimõtteid. Kuna TAT-i tegevused viiakse ellu riigiasutuste

¹⁵ Seda sihti on täpsemini kirjeldatud seletuskirja peatükis 4.4 „Kriminaaljustiitsüsteemi arendamine“.

¹⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu [määrus \(EL\) 2020/852](#), 18. juuni 2020, millega kehtestatakse kestlike investeeringute hõlbustamise raamistik ja muudetakse määrust (EL) 2019/2088 (EMPs kohaldatav tekst)

¹⁷ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/international-strategies/sustainable-development-goals/eu-and-united-nations-common-goals-sustainable-future_et

¹⁸ <https://eur-lex.europa.eu/content/paris-agreement/paris-agreement.html?locale=et>

tavapärase tegevuse raames, ei ole neil tegevustel märkimisväärsed lisamõju järgmiste EL-i keskkonnaneesmärkidele:

- a) kliimamuutuste leevendamine;
- b) kliimamuutustega kohanemine;
- c) vee- ja mereressursside säästev kasutamine ja kaitse;
- d) ringmajandus;
- e) reostuse vältimine ja kontroll;
- f) bioloogilise mitmekesisuse ja ökosüsteemide kaitse ning taastamine.

Ühendmääruse § 41 lõike 1 punktis 7 kehtestatakse asjakohasel juhul nõuded, mille järgi ei tohi tekitada määruse (EL) 2020/852 artiklis 17 nimetatud olulist kahju ühelegi artiklis 9 sätestatud keskkonnaneesmärgile. TAT-i tegevused ei sisalda keskkonnamõju hindamise ja keskkonnamõju juhtimissüsteemi seaduse §-s 6 sätestatud olulise keskkonnamõjuga tegevusi. Kuna TAT-i tegevused ei tekita potentsiaalselt olulist kahju keskkonnaneesmärkidele, ei ole vajadust kehtestada lisanõudeid.

TAT-i raames viiakse ellu tegevusi, millel on laiem ühiskondlik mõju, kuna need puudutavad madalama tööhõivemääraga ühiskonnagruppe.

TAT-i elluviijad järgivad keskkonnahoidlike hangete põhimõtteid, korraldavad sündmusi keskkonnahoidlikult ning kommuniqueerivad neid põhimõtteid ka poolte ja partneritega. TAT-i tegevustes sekkumiste väljatöötamisel, teenuste hankimisel ja pakkumisel ning kommunikatsioonis arvestatakse keskkonnahoidlike ja keskkonnateadlikkust suurendavate eesmärkidega, sh järgitakse Keskkonnaministeeriumi keskkonnahoidlike sündmuste juhendit¹⁹.

2. TAT-i käskkirjas kasutatavad terminid

Peatükis sätestatakse olulisemad terminid, mida TAT-i käskkirjas kasutatakse.

3. Toetuse andmise eesmärk

Peatükis selgitatakse TAT-i tegevuste eesmärki.

TAT-i tegevuste eesmärk on pakkuda õigusrikkumistaustaga noortele teenuseid, mis suurendavad nende osalust ühiskonnaelus, toetavad nende naasmist tööturule või õppetegevusse ning aitavad neil hoiduda uutest kuritegudest. Selleks tuleb toetada nimetatud noorte iseseisvat toimetulekut ning õppetegevusse ja tööturule jõudmist ja seal püsimist, ennetades sellega sotsiaalsete probleemide tekkimist või süvenemist.

TAT-i tegevused aitavad vähendada noorte õigusrikkujate retsidiivsust.

3.1. Probleemikäsitlus ja TAT-i tegevuste vajalikkus

2021. aasta seisuga oli Eestis kokku ligi 203 000 noort vanuses 15–29 aastat²⁰.

2022. aasta septembri kuu seisuga oli töötuna registreeritud 10 500 noort vanuses 16–29²¹. 2021. aastal sai kuriteo toimepanemises kahtlustuse kokku 5667 inimest, kellest 4981 olid meessoost (88%) ja 686 naissoost (12%). Vanuses 14–29 said kahtlustuse kuriteos 1362 noort, kellest 1199 olid meessoost (88%) ja 162 naissoost (12%).

¹⁹ <https://ringmajandus.envir.ee/index.php/et/abimaterjalid/keskkonnahoidlike-sundmuste-korraldamine>

²⁰ Statistikaameti andmebaas [e-andmebaas]. RV021: rahvastik soo ja vanuserühma järgi. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik_rahvastikunaitajad-ja-koosseis_rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV021

²¹ Eesti Töötukassa andmed

Eestis on kasutusel erinevaid sekkumisi, mida kasutada alaealiste ja noorte õigusrikkumistele ja konfliktidele reageerimisel, et edasist riskikäitumist ennetada. Ent puudu on tõhusatest ja süsteemsetest tööprotsessidest, mudelitest, teenustest ja programmidest, mis otseselt mõjuksid õigusrikkumistaustaga noorte korduvkuritegevuse vähendamisele viisil, mis aitaks täita üht peamist kriminaalpoliitilist eesmärki – hoida alaealised ja noored eemal vanglast.

Kogukondlike lahenduste kasutegur ja spetsiaalselt noortele suunatud karistusalternatiivide võimalikud kasutusala ei ole spetsialistide ja üldsuse seas piisavalt hästi teada, puudu on oskustest ja teadmistest neid rakendada. On kinnitust leidnud spetsialistide ebaühtlased teadmised, oskused ja valmisolek katsetada igale noorele just talle sobivaid ja toimivaid lahendusi. Innovaatilise mõtteviisi kasutamine igapäevatoos toetab TAT-i sihtrühma noorte kasutajasõbralikumaid kohtlemist kriminaaljustiitsüsteemis, aidates sellega kaasa korduvkuritegude ennetamisele.

Mõjusad sekkumised peaksid lähtuma põhjusest, miks noor õigust rikkus, noore toimepandud tegu ise on paljuski teisejärguline. Abi pakkumine erisihtrühmadele, nt (diagnoosimata) psüühikahäiretega või uimastisõltuvusega noortele on suurem väljakutse ning vajab eraldi tähelepanu ja ressursse.

3.2. Kinnipeetavad ja vahistatud

2021. aasta lõpu seisuga oli Eesti vanglates vanuses 15–29 kokku 383 kinnipeetavat. Nende hulgas oli 12 süüdimõistetud ja 5 vahistatud naisvangi (4%) ning 294 süüdimõistetud, 70 vahistatud ja 2 arestialust meesvangi (96%). Avavanglas oli 33 vangi. Eluagse vangistuse kandjaid oli 38, nende seas ei olnud ühtegi kuni 29-aastast noort.

Vaadates vanuselist jaotust oli 2021. aasta jooksul vanglates 18–21aastaseid kinnipeetavaid 74 (20%), 22–25aastaseid 127 (33%) ja 26–29-aastaseid 177 (46%). Alaealisi oli kokku 5 (1%), sh 4 olid vahistatud. Noorim kinnipeetav oli 15-aastane meessoost vahistatu.

Kõige rohkem (144; 38%) oli vanglas 7.–9. klassi põhiharidusega noori, järgnesid kutseharidusega (117; 31%), keskkharidusega (39; 10%), kuni kuueklassilise põhiharidusega (30; 8%) ja lihtsustatud õppekavaga põhiharidusega (17; 4%) noored. Teadmata haridustasustaga noori oli 28. Kõrgharidusega oli üks noor.

2021. aastal vabanes vanglatest vanuses kuni 29 aastat 241 süüdimõistetud ja 116 vahistatud noort²² (vastavalt 11 ja 3 naissoost noort). Vanglast vabastamise alustest oli suurim karistuse lõpuni kandnute osakaal (87; 36%), järgnesid nn šokivangistuse ära kandnud (58; 24%), tingimisi enne tähtaega elektroonilise järelevalvega (51; 21%) ja tingimisi enne tähtaega (40; 17%) vabanenud noored. Kaks isikut vabanesid karistuse lõpuga ja karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamisega, kaks surma tõttu ning üks saadeti karistust kandma välisriiki.

Vabanemisel märgitud elukoha järgi saab 2021. aasta andmetel välja tuua, et hinnanguliselt pooltel juhtudel minnakse vabanemisel Harjumaale (52, sh Tallinnasse 42), Ida-Virumaale (34), Tartumaale (21) ja Pärnumaale (19). Ülejäänud juhtudel olid märgitud maakondadest Jõgevamaa (13), Lääne-Virumaa (13), Valgamaa (11), Järvamaa (10) jne. 19 korral ei olnud vabanemise aadressi märgitud ja seitsme puhul oli märgitud välisriiki.

3.3. Kriminaalhooldusalused

2021. aasta lõpu seisuga oli vanuses 14–29 kriminaalhooldusel arvel 966 noort (886 mees- ja 80 naissoost). Naissoost kriminaalhooldusaluste osakaal on 8%, mis võrdluses vanglas viibivate naisvangidega on kaks korda rohkem. Vanuseti oli 14–17aastaseid noori 79 (sh 9 naissoost),

²² Sealhulgas on arvestatud aasta jooksul samade isikute korduvalt vanglast vabanemine.

18–21aastaseid 204 (sh 16 naissoost), 22–25aastaseid 305 (sh 19 naissoost) ja 26–29aastaseid 378 (sh 36 naissoost).

Kõige rohkem (467; 48%) oli kriminaalhooldusel arvel KarS-i § 74 lõike 1 alusel käitumiskontrolli all noori. Järgnesid šokivangistuse ära kandnud (132; 14%), KarS-i § 69 alusel üldkasuliku töö saanud (108; 11%), vanglast tingimisi enne tähtaega vabanenud (79,8%), mõjutusvahendina käitumiskontrolli all (75, 8%) ja KrMS-i alusel üldkasuliku töö saanud (60, 6%) noored. VTMS-i § 207¹ alusel oli üldkasuliku töö saanud 39 (4%), KrMS-i § 137¹ alusel vahistamise asemel elektroonilise järelevalve all neli, sõltuvusravil üks ja karistuse ära kandnud karistusjärgse käitumiskontrolli all üks noor.

2021. aasta jooksul võeti kriminaalhoolduses arvele 1662 kuni 29aastast noort, kellest 194 olid naissoost. Sama aasta jooksul lõppes kriminaalhooldus 1766-l kuni 29aastasel noorel, neist 174 olid naissoost.

3.4. Retsidiivsus

Noorte, alla 18aastaste vanglast vabanenute retsidiivsus on teistega võrreldes märksa suurem – kohtusse jõuab alla kolmandiku alaealiste kriminaalasjadest ja reaalse vangistusega karistatakse alaealisi vähestel juhtudel, kus üldjuhul on alaealine juba varem kriminaalkorras karistatud. 80% vanglast vabanenud alaealisi satub kahe aasta jooksul uuesti ülekuulamisele, kusjuures umbes 60% neist satub uuele ülekuulamisele juba esimese poole aasta jooksul pärast vabanemist. Aja jooksul see vahe teiste vanuserühmadega väheneb.²³

2020. aastal vanglast vabanenud kuni 29aastastest noortest kuulati ühe aasta jooksul uues kuriteos kahtlustatavana üle 36%. Vanusevahemikus 17–21 aastat oli korduvkuritegevus 58%, 22–25 aastat oli 36% ja 26–29 aastat oli 29%²⁴.

Üldise Eesti korduvkuritegevuse statistika kohaselt on märgata, et mida madalam on vanglast vabanenute haridustase, seda suurem on retsidiivsus. Kui vaadata ajalist dünaamikat, siis kuni kolmanda kuuni pärast vanglast vabanemisest ei erine kõrgharidusega inimeste retsidiivsus muu haridusega inimeste retsidiivsuselt, ent pärast seda jääb muudest rühmadest märksa väiksemaks. Kõige suuremaks jääb aja jooksul põhiharidusega inimeste retsidiivsus. Risk panna toime uus kuritegu oli suurim esimese aasta jooksul pärast menetluse lõpetamist, kohtus süüdi mõistmist või vanglast vabanemist. Neist, kes kandsid karistuse vanglas lõpuni, sattus üks viiendik sinna aasta jooksul tagasi. Varasema kuriteo liiki arvesse võttes on läbi aastate olnud kõige suurem varavastase kuriteo eest karistatud isikute retsidiivsus; nemad panevad ka kõige tõenäolisemalt uuesti toime sama liiki kuriteo. Raske isikuvastase kuriteo eest karistatud isikute retsidiivsus (jättes arvestusest välja kehalise väärkohtlemise) on suhteliselt väike. Retsidiivsus suurimaid riskitegureid on uimastitarvitamine: kahe aasta jooksul pärast vanglast vabanemist on uues kuriteos kahtlustatavana üle kuulatud neli viiendikku tugeva narkootikumitarvitajatest.²⁵

3.5. Kinnise lasteasutuse teenus

Eestis on neli kinnise lasteasutuse teenuse (edaspidi ka KLAT) osutajat:

- 1) Hiiumaa Sotsiaalkeskuse noortekodu,
- 2) Maarjamaa Hariduskollegium,

²³ Ahven, A., Roots, A., Sööt, M-L. (2018). Retsidiivsus Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Justiitsministeerium. <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/retsidiivsus-eestis-2017>

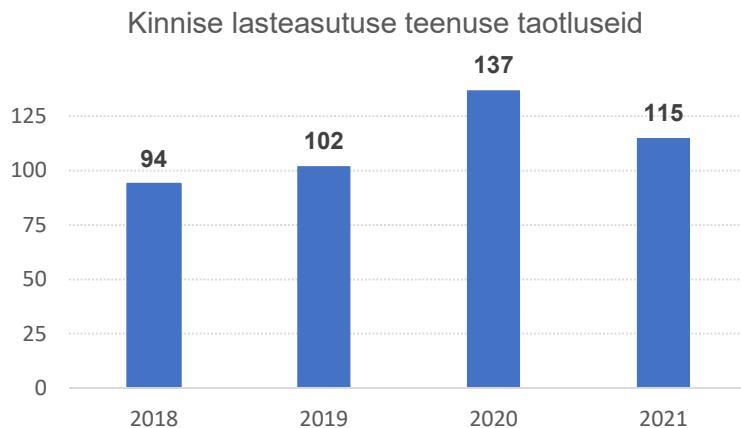
²⁴ Justiitsministeeriumi päringuandmed.

²⁵ Ahven, A., Roots, A., Sööt, M-L. (2018). Retsidiivsus Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Justiitsministeerium. <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/retsidiivsus-eestis-2017>

- 3) Tallinna Laste Turvakeskus ja
- 4) AS Hoolekandeteenused Rakveres Lille kodus.

Kokku on ligikaudu 100teenusekohta, kuid kohtade tegelik arv varieerub aastati ning sõltub laste käitumise keerukusest ja sobivusest noorte vahel.

Taotluste arv kinnise lasteasutuse teenusele on iga aastaga, v.a aastal 2021, kasvanud: 2018. aastal 94 taotlust, 2019. aastal 102 taotlust, 2020. aastal 137 ja 2021. aastal 115 taotlust (vt joonist 2).

Joonis 2. Taotluste arv kinnise lasteasutuse teenusele aastatel 2018–2021

Taotluste suurenenud arvu tõttu jõuab üha rohkem noori teenust saada (2019. aastal 107 noort, 2020. aastal 123 noort, 2021. aastal 124 noort). 2020. aastal vabanes kinnisest lasteasutusest 70 noort. Kinnises lasteasutuses olevad noored suunatakse kohtuotsusega teenust saada kuni aastaks. Teenust saada jõuavad lapsed nii tsiviilmenetluse kui ka süüteomenetluse kaudu – viimasel juhul mõjutusvahendina prokuratuuri, kriminaalhooldaja või politsei vahendusel. Samuti saab prokurör esitada taotluse, et noor suunataks vahistamise asemel kinnisesse lasteasutusse. 2021. aastal oli selliseid asendamisi 8 (2019. aastal 4 asendamist, 2020. aastal 10 asendamist). Just vahistamise asendamise sihtrühmas on need noored, kes vanglasse ei jõua, ent kelle toime pandud süütegude iseloom annab piisavalt alust nad vahi alla võtta.

Laste ja noorte eraldamist ja asutusse paigutamist peetakse sageli halvaks lahenduseks. Samas, kinnised asutused iseenesest pole välistatud, kuid sellega kaasnevad omad võimalused ja riskid. Selleks, et töö kinnises asutuses oleks tulemuslik, tuleb luua sotsiaalseks õppimiseks turvaline, pindlik ja toetav ehk miljööterapeutiline keskkond. Sellele lisaks tuleb rakendada kognitiivse käitumisteraapia programme ja peretööd. Kinnises asutuses, olgu kinnises lasteasutuses või vanglas, peab töötama professionaalne, selleks tööks erikoolituse saanud personal ning oluline on, et teenuselt lahkuvatele ja juba lahkunud noortele on tagatud toimiv kogukondlik jätkutugi.

3.6. Toimetulekut mõjutavad tegurid

Alaealiste õigusrikkujate kohta saab võrreldes täiskasvanud õigusrikkujaga esile tuua mitu olulist erinevust, millega tuleb korduvrikkumiste ennetamiseks mõeldud teenuste ja tegevuste plaanisel arvestada. Esiteks, noortel on ebapiisav eneseregulatsioon, et tulla toime pingelistes või emotsionaalselt tundlikes olukordades. Teiseks, neil on suurem vastuvõtlikkus välistele mõjudele, nagu eakaaslaste surve ja käitumine hetkeemotsiooni ajal. Kolmandaks, noortel on

väiksem suutlikkus näha põhjuse-tagajärje seoseid ja teha otsuseid, mis eeldavad tulevikuperspektiivi nägemist.²⁶

Alaealiste ja noorte õigusrikkumiste kohta on leitud, et enamikule on õigusrikkumiste toimepanek arenguline nähtus, piirdudes üksnes teismeeaga ja ainult väike grupp noori jätkab õigusrikkumiste toimepanemist ka vanuse kasvades.²⁷ Esimese grupi noored on võimelised loobuma rikkumiste toimepanemisest, kui õiguskuulekas käitumine näib tasuvam. Samuti võib öelda, et nende probleemid ei avaldu alati kõigis olulistest eluvaldkondades (õigusrikkumiste taustal pole tingimata pere- või kooliprobleeme). Sageli pannakse esimesed rikkumised toime 11–13-aastaselt, õigusrikkumised lõpevad 18. eluaasta paiku ega muutu ajaga raskemaks. Selle grupi rikkumiskäitumist hoiavad ülal eelkõige kokkupuuted teise, raskemasse gruppi kuuluvate noortega, kellelt toimub sotsiaalne õppimine ja rikkumiskäitumise jälgendamine. Uuring²⁸ nimetab neli peamist riskitegurit elukestvaks antisotsiaalseks käitumiseks: 1) kriminaalne käitumine varases eas, 2) aktiivne rikkumiskäitumine teismelisena, 3) rikkumiskäitumise kandumine täiskasvanuikka ning 4) kuritegude raskemaks muutumine ajas. Uuringus rõhutatakse, et elukestva antisotsiaalse käitumisega noored moodustavad kõigist kriminaalse käitumisega noortest 5–10%. See lubab järeldada, et ülejäänute puhul on oskusliku, õigeaegse ja konkreetsest noorest lähtuva sekkumise korral võimalik kuritegudele kalduv käitumine peatada ning juurutada noores õiguskuulekat käitumist ja head sotsiaalset toimetulekut.

Õigusrikkujate toimetulekut, sh vangistusjärgset, mõjutavad eelkõige eluaseme olemasolu ja kvaliteet; haridus, koolitus ja tööhõive, tervis, narkootikumide ja alkoholi tarbimine, sissetulek, sotsiaaltoetused ja võlad, lapsed ja pere, suhtumine, mõtteviis ja käitumine.²⁹ Probleemiks loetakse ka kehva vaimset tervist.³⁰ Samuti puuduvad neil tihti toetavad sotsiaalsed suhted ja igapäevaelu korraldamise oskused.

Elukoha olemasolu on üks tähtsamaid tegureid, mis toimetulekut mõjutab, sageli takistavad aga võlad ja töökoha puudumine iseseisvalt eluruumi üürimist. Uuringud näitavad seoseid kodutuse, kuritegevuse ja vangistuse vahel.³¹ Näiteks, kinnipeetavad, kellel vanglast vabanemisel puudub kindel elukoht, satuvad kuni kuus korda tõenäolisemalt uuesti kinnipidamisasutusse.³² Kindla elukoha olemasolu võib retsidiivsust vähendada kuni viiendiku võrra³³, sest pakub stabiilsust, mis võimaldab keskenduda kuritegeliku käitumise muutmisele ja toetavate teenuste, sh tööturuteenuste kasutamisele.³⁴ Seepärast on oluline leida ja tagada ajutine eluase ajaks, mil noor püsiva elukoha leiab. Kuigi elukoht üksi ei taga kuritegudest hoidumist, on tegemist vajadusega, mille rahuldamine tagab suurema edu muude riskide

²⁶ National Research Council (2013). Reforming Juvenile Justice: A Developmental Approach. Committee on Assessing Juvenile Justice Reform, Richard J. Bonnie, Robert L. Johnson, Betty M. Chemers, and Julie A. Schuck, Eds. Committee on Law and Justice, Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington DC: The National Academies Press.

²⁷ Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701.

²⁸ *ibid.*

²⁹ NOMS (2004). The National Reducing Re-offending Delivery Plan.

³⁰ Williams *et al.* (2012a). Accommodation, homelessness and reoffending of prisoners: Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) survey, Ministry of Justice Research Summary 3/12:

<https://www.gov.uk/government/publications/accommodation-homelessness-and-reoffending-of-prisoners>

³¹ Seymour, M. (2006). The Recurring Cycle: Pathways of Homelessness, Crime and Imprisonment. *Prison Service Journal*, Vol. 166.

³² C.A.S.S. (2014). Homelessness amongst those in the criminal justice system.

³³ Home Office (2001). British Crime Survey 2000 England and Wales. London: Stationery Office.

³⁴ C.A.S.S. (2014). Homelessness amongst those in the criminal justice system; Crisis (2011) Crisis Response to the NOMS Draft Policy on Offender Housing. London: Crisis.

maandamisel.³⁵ 2018. aasta novembris avaldatud metaanalüüs näitas, et kogukonnas pakutav jätkutugi, mis sisaldab endas ajutist elukohta, ööpäevaringset järelevalvet ja toetavaid nõustamisteenuseid, vähendab retsidiivsust ja on tõhus taasühiskonnastamise viis.³⁶

Nende kitsaskohtadega tegelemiseks pakuvad riik ja KOV-id mitmesuguseid teenuseid. Sageli ei oska õigusrikkujad oma abivajadust adekvaatselt hinnata ega ole alati motiveeritud pakutavaid teenuseid taotlema, sest neil puudub oskus või harjumus probleemide lahendamiseks ametiasutuste poole pöörduda.³⁷ Lisaks tuleb silmas pidada, et 95% kinnipeetavatest on mehed ja mehelikkuse traditsioonilise arusaama kohaselt ei otsi mees abi ega toetust. Seepärast tuleb teenuse kujundamisel arvestada stereotüüpsete arusaamade võimalikku pärssivat mõju abi ja toe vastuvõtmisel. 2008. aastal Eestis tehtud uuringust³⁸ selgus, et vabanenute suutmatus kohaneda eluga vabaduses, nende ebapiisav hõivatus tööga ja positiivsete sotsiaalsete sidemete puudumine toovad kaasa uute kuritegude toimepanemise. Teenuse osutamisel on oluline pöörata tähelepanu haavatavatele sihtrühmadele, sh alaealistele ja puudega inimestele. Samuti tuleb silmas pidada naiste ja meeste vajaduste erinevust, pöörates tähelepanu peresuhete hoidmisele ja nende taastamisele ning pärast vangistust alaealiste lastega uuesti kontakti loomisele.

Ühendkuningriigis tehtud uuring näitab, et kogukonnas tehtavad tegevused, mis on suunatud oskuste parandamisele, töövõimaluste leidmisele, motiveerimisele, toetavatele sotsiaal- ja tervishoiuteenustele ning haridusele, aitavad parandada õigusrikkujate toimetulekut ja kuritegudest hoidumist.³⁹ Samuti on täheldatud, et mentori või tugiisiku kaasamine aitab kaasa taasühiskonnastamisele, kui ta alustab oma tegevust enne kinnipeetava vabanemist ja jätkab seda kinnipeetu kogukonda naastes.⁴⁰

3.7. Õiguskuulekale käitumisele suunamine

Eesmärgi saavutamisel on oluline meeles pidada peamisi põhimõtteid, mis on aluseks kuritegelikust käitumisest loobumisel (ingl *desistance*). Kuritegeliku eluviisi minevikku jätmine on pikaajaline ja vaevanõudev protsess, milles on nii tõuse kui ka mõõnasid. Eelkõige on kinnipeetavate ja vanglast vabanejatega töötamisel tähtis meeles pidada, et tagasilangused on tõenäolised ning töös nendega tuleb ootamatustele leida konstruktiivsed lahendused. Mitme ja korruga esineva riskiteguri tõttu võib positiivsete tulemusteni jõudmine võtta pika aja. Õiguskuulekuse soodustamiseks tuleb silmas pidada konkreetse inimese identiteeti ja eripära. Oluline on tekitada motivatsiooni, pakkuda usaldust ja lootust.

Ühiskonda lõimumine on tugevalt seotud inimsuhetega. Ühelt poolt on olulised õigusrikkuja ja temaga töötavate spetsialistide suhted, aga neist veel tähtsamad on suhted õigusrikkuja ja tema lähedaste, sõprade ja eeskujude vahel. Kuigi enamasti pööratakse tähelepanu õigusrikkuja

³⁵ Maguire, M., & Nolan, J. (2007). Accommodation and related services for ex-prisoners. In Hucklesby & Hagley-Dickinson (Eds.) *Prisoner Resettlement: Policy and Practice*, (pp. 174-198). Willan Publishing.

³⁶ Bouchard, J., Gushue, K., Lee, C. & Wong, J. (2019). Halfway Out: An Examination of the Effects of Halfway Houses on Criminal Recidivism, in *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 63(7), 1018-1037.

³⁷ Sapouna *et al.* (2011). What works to reduce reoffending: a summary of the evidence. Justice Analytical Services, Scottish Government: <https://www.gov.scot/publications/works-reduce-reoffending-summary-evidence/>

³⁸ Hallika, A., Hanni, E. (2008). Vanglast vabanejate sotsiaalteenuste korraldusest. Tallinn: Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika osakond.

³⁹ Transforming Rehabilitation: A Summary Of Evidence On Reducing Reoffending (Second Edition) 2014. Ministry of Justice Analytical Series.

⁴⁰ Clancy *et al.* (2006). Getting out and staying out: results of the prisoner resettlement pathfinders. Bristol, Policy Press.

riskidele ja vajadustele, tuleks rõhuasetus hoopis suunata õigusrikkuja tugevustele ja olemasolevatele võimalustele. Arvestada tuleb nii õigusrikkuja isiksuslikke omadusi ja potentsiaali kui ka teda ümbritsevas võrgustikus olevaid võimalusi. Kuna kuritegelikust eluviisist kaugenemine on eelkõige isiklik teekond, mille vältel keskendutakse iseseisva toimetuleku ja vastutustunde tekitamisele, tuleb tegevuste plaanisel jälgida, et nendega toetataks ja arendataks sihikindlust ja otsustavust. See tähendab, et õigusrikkujas tuleb kujundada õiged väärtused ja oskused, mille kasutamine peab saama harjumuspäraseks. Õigusrikkuja muutumise käigus ei tohi asju tema eest ära teha, vaid olla talle sel teekonnal eeskujuks ja toeks. Sotsiaalse kapitali arendamiseks tuleb noorte õigusrikkujatega töötamisel hoiduda nende süüdistamisest, vigade ja eksimuste rõhutamisest. Seeasemel tuleb esile tuua positiivset potentsiaali ja arenemisvõimalusi ning tekitada sobivaid olukordi, milles oskusi ja teadmisi proovile panna.⁴¹

Arvestades eeltoodud taustateadmist, sh nii statistikat kui ka valdkondlike uuringute tulemusi, on TAT-i tegevuste eesmärk välja töötada ja arendada sobivaid, vajalikke ja tõhusaid meetmeid õigusrikkumistaustaga noore suunamiseks seaduskuulekale teele, panustades seeläbi TAT-i tulemuste, väljund- ja tulemusnäitajate täitmisesse.

4. Toetatavad tegevused

Sellel, kuidas kriminaaljustiitsüsteem õigusrikkumistaustaga noori kohtleb, on mõju nende edasisele elukäigule. Liigne kokkupuude õiguskaitseasutustega, ebaefektiivne või asjakohatu sekkumine, vale ettevalmistusega spetsialistid või hiline reageerimine väärale käitumisele võivad suurendada uute õigusrikkumiste tõenäosust, põhjustada taasohvrustumist või kõrvalejäämist tööturult, sotsiaal- või haridussüsteemist.

Rangete karistuste asemel nende tõhususele rõhumine, sh noore positiivsele arengule, taastavale õigusele ja karistusvälistele sekkumistele pühendumine suurendab tõenäosust, et noorest õigusrikkujast sirgub õiguskuulekas täiskasvanu. Seepärast peavad TAT-i tegevused olema mitmekülgsed, arvestama noorte vajadustega ning olema õigeaegselt ellu viidud ja kohased.

4.1. Iseseisvumist ja õiguskuulekust toetavad sekkumised kogukonnas

Peatükis käsitletakse nimetatud tegevuse eesmärki, sisu, tulemust ja sihtrühmi.

Taust

„Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“⁴² seab eesmärgiks korduvkuritegevuse vähendamise, sh tuleks kriminaalhoolduse ja vanglatöös keskenduda taasühiskonnastamisele ning suurendada kogukondlike karistuste valikut. Sellega välditakse väheohtlike kurjategijate puhul lühiajalise vangistusega kaasnevat negatiivset mõju, pakkudes kõrvale ühiskonna seisukohalt piisavalt mõjusat ja turvalist alternatiivi. Lisaks on „Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“⁴³ seatud eesmärgiks vähendada noorte kokkupuuteid kriminaaljustiitsüsteemiga. Tervikuna on alaealiste õigusrikkumiste olukord aastatega märkimisväärselt paranenud – noorte kuritegevus on langustrendis. Nii rahvusvahelistes soovitusetes kui ka teaduskirjanduses soovitatakse alaealiste vangistamist vältida. Eestis on viimastel aastatel vanglas olnud üksikuid

⁴¹ McNeill, F., Farall, S., Lightowler, C., & Maruna, S. (2012). [How and why people stop offending: discovering desistance](#). *Insights evidence summary to report social services in Scotland*.

⁴² <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/kriminaalpoliitika-pohialused>

⁴³ *ibid*.

alaealisi. Et vältida alaealiste sattumist vanglasse, tuleb nende vangistamise põhimõtted ümber korraldada ja aidata kriminaalhooldusel raske taustaga noortega paremini toime tulla.

Kuigi Eesti on teinud väga suure töö kuritegevuse ja kinnipeetavate arvu vähendamisel, on meil rahvusvahelises võrdluses suur nii vangide kui ka kriminaalhooldusaluste arv. Eestis on 300 kriminaalhooldusalust 100 000 elaniku kohta (2019. aasta andmete põhjal Euroopa Nõukogu liikmesriikidest 8. kohal). Soomes on see arv 52, Lätis enamvähem sama. Võrreldes vanglas karistuse kandnutega on kriminaalhooldusaluste retsidiivsus madalam – nende toimepandud süüteod ühiskonnale vähemohlikud, nad ei ole ühiskonnaelust isoleeritud, neil on võimalik töötada ja õppida.

Ühiskonnale on üldjuhul kasulikum, kui õigusrikkuja säilitab vabaduse, olles samas kriminaalhoolduse järelevalve all ja täites käitumiskontrolli nõudeid, sh näiteks osaledes sotsiaalprogrammis. Tegevuste plaanimisel võetakse arvesse, et enmik noori ei ole loomult korduvrikkujad, nende käitumist on võimalik muuta õigete sekkumistega ning kujundada neid ümbritsevaid riski- ja kaitsetegureid nii, et märgatavalt vähendada tõenäosust panna toime uut rikkumist. Lisaks tuleb arvestada, et noored ei ole motiveeritud ise taotlema toetavaid teenuseid või nad ei ole teadlikud oma abivajadusest, mistõttu tuleb neid proaktiivselt teenustele suunata.

Sekkumised

Iseseisvumise ja õiguskuulekuse toetamiseks pakutakse kahte sekkumist: nõustamist sisaldav majutusteenus ja tugiisikuteenus.

Nõustamist sisaldava majutusteenusena arendatakse välja noorte spetsiifiline kogukondlik sekkumine, mida kasutatakse nii vangistusalternatiivina (ingl *half way in*) kui ka jätkutoena (ingl *half way out*). Isolatsioon, mis vangistusega kaasneb, tekitab lisakahju noore arengule, autonoomsuse kasvule, sisemisele motivatsioonile ja suhetele.⁴⁴ Vangistusele pakutav alternatiiv aga annab võimaluse mitte isoleerida noort ühiskonnast, vaid soodustada toetava keskkonna vahendusel noore muutumisprotsessi ja õiguskuulekat eluviisi. Sarnaselt pakutakse sekkumist jätkutoena vanglast vabanenutele ja kinnisest lasteasutusest väljunutele, sest nad vajavad järkjärgulist ühiskonnaeluga kohanemist. Sekkumine sarnaneb olulistes kriteeriumides TAT-i „Vanglast vabanenute jätkutugi“⁴⁵ raames loodud nõustamisteenuseid sisaldava ajutise majutusteenuse kontseptsiooniga, kuid on kohandatud, sh arvestab laiemat noore sihtrühma. Nõustamist sisaldava majutusteenusega ei leevendata üksnes noore eluaseme probleemi, vaid soodustatakse järkjärgulist iseseisvumist. Teenus pakub sujuvat, turvalist ja hästi planeeritud kogukonda naasmise protsessi, kus noor saab spetsialistide toel temale sobivas ajakavas sotsialiseeruda. Majutusteenust võimaldatakse kuni 18 kuud teenuse kasutamise alguse kuupäevast. Teenusele suunamine eeldab õigusrikkumistaustaga noore nõusolekut ja tahet teenust kasutada ning oma probleemkäitumise tunnistamist.

Tugiisikuteenuse abil lõimitakse taasühiskonnastamise soodustamiseks sotsiaal- ja tööturuteenused, toetades noore valmisolekut ametiasutustega suhelda ja nende pakutavaid teenuseid kasutada. Tugiisikuteenuse kestus on kuni 18 kuud. Kui sihtrühma noor kannab vanglakaristust, alustab tugiisik temaga kohtumisi kuni kuus kuud enne selle noore vabanemist, pärast seda jätkub koostöö kogukonnas. Vanglas keskendutakse isiku vajaduste väljaselgitamisele ja tema ettevalmistamisele, vabanemisjärgsed tegevused on suunatud kohanemisele uues keskkonnas. Tugiisik peab looma silla vangla ja ühiskonna vahel, et kogukonda naasmine oleks läbimõeldud, turvaline ja sujuv. Eesmärk on toetada noort uutest

⁴⁴ Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist*, 55(1), 68.

⁴⁵ <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/jatkutugi> (vt majutusteenus)

kuritegudest hoidumisel, sotsiaalsete oskuste (taas)õppimisel ja tööturule (või õppesse) naasmisel.

Tugiisiku ülesanded on järgmised:

- 1) noorega koostöösuhte loomine ja hea tahte leppe sõlmimine;
- 2) koostöös noorega tema vajaduste, murede ja võimaluste väljaselgitamine;
- 3) noore abistamine jõustamise ja juhendamise kaudu tema kohustuste täitmisel, õiguste teostamisel või toimetulekul igapäevases elukeskkonnas;
- 4) koostöös noorega eesmärkide püstitamine ja tegevuskava koostamine igapäevaelus esile kerivatele muredele lahenduste leidmisel;
- 5) noore isiksusliku, sotsiaalse, kutselise ja haridusliku arengu toetamine, motiveerimine, emotsionaalse ja psühhosotsiaalse toe pakkumine;
- 6) koostöös noorega teda toetava võrgustiku kujundamine (pereliikmed, tuttavad, spetsialistid, teenuseosutajad);
- 7) konfidentsiaalsuse ja eetika põhimõtete järgimine;
- 8) korrektne koostöösuhte lõpetamine eesmärkide täitumisel, kokkulepitud aja möödumisel, hea tahte leppe tingimuste rikkumisel, kontakti kadumisel, vastastikusel kokkuleppel vm põhjusel;
- 9) koostöösuhte loomine ja hoidmine, kokkulepetest kinnipidamine noore toimetulekuks oluliste asutuste ja organisatsioonide esindajatega (sõltuvusraviasutused, tugigrupid, nõustamiskeskused, haridusasutused, Eesti Töötukassa, majutuskeskused, KOV jt), kriminaalhooldajatega, vanglatöötajatega ja teiste tugiisikutega.

Sihtrühm

Sekkumise sihtrühm on nimetatud käskkirja punktis 4.1.4. Täpsemini on sihtrühma kirjeldatud seletuskirja 5. peatükis.

4.2. Tööturule sisenemise toetamine

Peatükk käsitleb tegevuse eesmärki, sisu, tulemust ja sihtrühmi.

Taust

Tööhõivesse jõuab ligikaudu 20–30% vanglast vabanenutest.^{46 47} Töötukassas registreeris end töötuna 15–25%. Kahe aasta järel langeb tööhõivesse jõudnute osakaal alla 20%. Uuringute järgi ei valmista vanglas töötamine vange ühiskonnas tööturul osalemiseks sageli ette, seda eelkõige just piiratud ja igavavõitu tööde tõttu.⁴⁸ Kõige väiksemad on tööhõive näitajad vanglas karistuse lõpuni kandnud inimestel, üks kuu peale vanglast vabanemist on tööle 22% mehi ja 13% naisi. Samas on end Töötukassas töötuna registreerinud 45% mehi ja 56% naisi – kokkuvõttes näitab see, et vanglast vabanenutest on teatud perioodil tööturul ligi pooled. Vaadates kriminaalhooldusaluste ja vanglast vabanenud meeste ja naiste olukorda tööturul

⁴⁶ Anger, L. *et al.* (2022). Taasühiskonnastamise tõhustamine. Kriminaalpoliitika lühianalüüs. <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/oigusrikkujate-taasuhiskonnastamise-tohustamine>

⁴⁷ Eelmaa, S. *et al.* (2021). Vanglast vabanenute tugiteenuse tulemuslikkuse hindamine. Kriminaalpoliitika uuring nr 31. <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/vanglast-vabanenute-tugiteenuse-tulemuslikkuse-hindamine>

⁴⁸ Naessens, L. (2020). Addressing the needs of people in prison: the case of prison work. *European Journal of Social Work*, Volume 23.

üldiselt, näitavad tulemused, et meestest on tööhõives 29% ja naistest 23% ning töötukassas on end töötuna registreerinud vastavalt 26% ja 31%.⁴⁹

Õigusrikkujate sisenemist tööturule ja konkurentsivõimet takistavad vähesed tööoskused ja -kogemused, aga ka kaasuvad tegurid, nagu mured eluasemega, puudulikud sotsiaalsed oskused, võlad, vaimse tervise häired (sh sõltuvus), häbimärgistamine ning väärtustest ja hoiakutest tingitud käitumine. Paljude ja korraga esinevate tegurite tõttu on keeruline tööhõives püsima jääda. Seetõttu võib üksnes tööturule toetav sekkumine olla ebapiisav ja kaasnevate teguritega tegelemiseks peab abi peab olema mitmekülgsem ja arvestama noorte erinevaid vajadusi.

Teiste riikide praktikast on mitu näidet programmidest⁵⁰, kus aktiivselt toetatakse vangide töötamist, seda nii vanglas, sellest väljaspool, aga ka vanglast vabanemise etapis. USA-s kasutusel olevate programmide CEO⁵¹ ja TJRD⁵² kitsaskohtadena esile toodud järgmist:

- a) töö lühiajalisus (tööd pakuti vaid nn üleminekuperioodil, 12–18 kuud);
- b) programmi lõppemine (kui püsivat tööd selle vältel ei leidnud, siis jäi õigusrikkuja tööta);
- c) programmi raames ei õpetatud uusi tööoskusi.

Uuringute järgi on nende kahe programmi mõju retsidiivsusele küsitav. Mõju on olnud, kas lühiajaline (kuni kaks aastat) või mõjutasid kitsamat sihtrühma (edukamad on alates 26aastased).

Teistest eristuvaks ja positiivse mõjuga programmiks on hinnatud Employ programmi⁵³, sest selles on keskendutud eeskätt vangidele uute tööoskuste õpetamisele ja seejärel sobiliku tööandja leidmisele. Paralleelselt luuakse tööandjate võrgustik, mille kaudu pakutakse töövahendusteenust, täpsemalt leitakse väljaõpetatud vang, keda soovitatakse tööandjale. Lisaks on Employ programmis osalemiseks eelkriteeriumid, näiteks tehniline taip või teatud valdkonnas ka töökogemus. Programmi alguses tuleb läbida kahepäevane teoreetiline koolitus, millele järgneb ühe aastane töötreening. Tööandjate seisukohalt olulise tegurina, ei sea Employ programm neile lisakohustusi ega -tingimusi.

Kui õigusrikkujatel on vajalik tugi, jõuavad nad suurema tõenäosusega töötukassasse ja teistesse asutustesse – see tagab neile ravikindlustuse ja esmase rahalise toetuse. Töötukassasse on vaja pöörduda ka neil õigusrikkujatel, kes vajavad töövõime hindamist.

2020. aastal TAT-i „Vanglast vabanenute jätkutoe“ raames elluviidud kampaania „Ära jää minevikku kinni. Luba olla parem“⁵⁴ mõju-uuringule tuginedes on tööhõive tulemust võimalik parandada, kui lisaks soodustada tööandjate kaasamist. Uuringu üks tähelepanuväärne järeldus oli, et need tööandjad, kes kampaaniat märkasid, on endiste vangide värbamise suhtes märksa soosivamad. See viitab vajadusele teha tööandjatega tihedamat koostööd ja viia ellu reaalseid samme, mis värbamist toetaks ja seeläbi tulemusi tooks. Sarnase üleskutse võib leida näiteks

⁴⁹ Justiitsministeeriumi päringuandmed töötukassalt ja Maksu- ja Tolliametilt mais 2022. Valimis oli 1296 kriminaalhooldusalust ja vanglast vabanenud noort vanuses 14–29. Vaatluse all oli töötamine või töötuna registreerumine esimesel kuul pärast a) kriminaalhoolduse alguse kuupäeva või b) vanglast vabanemise kuupäeva.

⁵⁰ <https://www.gov.uk/government/publications/unlock-opportunity-employer-information-pack-and-case-studies/employing-prisoners-and-ex-offenders> (Ühendkuningriigis üleskutse värvata endiseid vange)

<https://izajolp.springeropen.com/articles/10.1186/s40173-015-0043-8> (USA-s CEO ja TJRD)

<https://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=46&langId=en&projectId=3537> (ESF projekt Leedus)

<https://www.workingtochange.ie/> (Iirimaa)

⁵¹ <https://ceoworks.org/>

⁵² <https://www.mdrc.org/project/transitional-jobs-reentry-demonstration#overview>

⁵³ <https://minnesotarecovery.org/resource/the-employ-program/>

⁵⁴ <https://tugiteenus.kriminaalpoliitika.ee/>

ka Ühendkuningriigi⁵⁵ kus selgitatakse nii tööandjale kui vangile, millised on tööle võtmise ja tööle minemise boonused, eripärad.

Sekkumised

Eesmärk on luua tööturule sisenemise toetamiseks sekkumine – töövahendusteenus –, et tööandjad ja sobivate oskustega õigusrikkujad saavad tööturul üksteist leida. Töövahendusteenuse kasutamine peab olema ligipääsetav, lihtsasti kasutatav, kasutajasõbralik ja mugav. Tööandjal peab olema võimalik endast kui värbamisest huvitatust märku anda ning õigusrikkujal peab olema võimalik kirjeldada oma oskusi ja teadmisi. Töövahendusteenus peab võimaldama kahepoolset suhtlemist viisil, mis on kooskõlas seaduses (nt vanglas) kehtivate piirangutega. Lisaväärtuse annavad ka töötoad ja nõustamisteenused, mis toetavad tööturule jõudmiseks vajalikke oskuste omandamist (nt uus algus tööelus, kuidas olla edukas töövestlusel, uurime ameteid ja töövõimalusi).⁵⁶ Arvestades meeste ja naiste erinevat olukorda tööturul, kus naiste osalus tööhõives on võrreldes meestega madalam, tuleb TAT-i tegevuste elluviimisel pöörata eritähelepanu naiste tööhõivemäära suurendamisele.

Töövahendusteenuse väljatöötamine eeldab koostööd töötukassa, ettevõtjate (tööandjate), vanglateenistuse ja teiste pooltega. Huvitatud tööandja on eeldatavalt ettevõtte, kes tegutseb tööjõupuudusega valdkonnas (nt auto- või metallitööstus, ehitus, tarkvaraarendus ja programmeerimine, veoautojuhid jne⁵⁷) või kelle missioon on aidata ühiskonnas tõrjutud grupe (nt noored õigusrikkujad). Tähtis on kaasata vanglate töösse kutsehariduskeskuseid, et toetada töövahendusteenust, pakkudes võimalust töötada praktikabaasides väljaspool vanglat ja leida nende hulgast võimalikke tööandjaid.

Tööturule sisenemist toetava sekkumisena on võimalik jätkata TAT-i „Vanglast vabanenute jätkutugi“ raames 2021. aastal alustatud tegevusega „Koolitusprogramm vanglast vabanenutele“⁵⁸, kohandades seda võimaluse korral ka õigusrikkumistaustaga noortele, kes on kriminaalhooldusalused. Koolitusprogrammi eesmärk on pakkuda programmi, mis sisaldab teoreetilist ja praktilist õpet ja mille raames õpetatakse uusi tööoskusi. Vanglas elluviidav programm on mõeldud noortele kinnipeetavatele, kellel on võimalik programm enne vabanemist täies mahus läbida. Kriminaalhoolduses elluviidav programm on mõeldud noortele, kellele on määratud käitumiskontroll ja kellel on võimalik programm täies mahus läbida.

Sekkumine võib olla ka näiteks (sotsiaal- või mentorlus)programm, mida viiakse ellu vanglas ja kriminaalhoolduses või muus asukohas, näiteks teenuseosutaja vahendusel. Sekkumise eesmärk on õigusrikkumistaustaga noori inspireerida, motiveerida, julgustada ja arendada selliseid üldoskuseid, mis toetavad õiguskuulekat eluviisi, sh toetada tööturule sisenemist või õppesse siirdumist. Samalaadse näitena võib nimetada töötukassa tegevusi, nagu värbamispäevad, programm „Minu esimene töökoht“, tööklubid.

Sihtrühm

Sekkumise sihtrühm on nimetatud käskkirja punktis 4.2.4. Sihtrühma on täpsemini kirjeldatud seletuskirja 5. peatükis.

⁵⁵ <https://offenderemployment.campaign.gov.uk/>

⁵⁶ <https://minukarjaar.ee/et>

⁵⁷ <https://www.tootukassa.ee/et/baromeeter/poster?period=281&area=all> (seisuga aprill 2022)

⁵⁸ Vt näiteks riigihange 250079: <https://riigihanked.riik.ee/rhr-web/#/procurement/4519448/general-info>

4.3. Taasühiskonnastamist toetavad sekkumised vanglateenistuses

Peatükk käsitleb tegevuse eesmärki, sisu, tulemust ja sihtrühmi.

Valdkondlikud uuringud on eelkõige õigusrikkujate puhul viidanud kolmele peamisele probleemide valdkonnale, mis tekitavad uusi rikkumisi ja takistavad iseisesvat toimetulekut ühiskonnas: vaimse tervise probleemid⁵⁹, vähesed digioskused ja mittetoimivad või isegi riskikäitumist soodustavad peresuhted. Lisaks kaasneb teisi tegureid (vt peatükki 3.6 „Toimetulekut mõjutavad tegurid“), mille maandamiseks on vaja pakkuda sekkumisi, näiteks võimalust koostööks tugiisikuga.

Vaimse tervise probleemidega noorte toetamine

Taust

2016.–2017. aastal kinnipidamisasutuses olnud inimestest diagnoositi sealoleku ajal 43%-l (3262) mõni vaimse tervise häire, kusjuures neist 48%-l diagnoositi rohkem kui üks vaimse tervise häire (komorbiidsus). Enne kinnipidamisasutusse sattumist oli vaimse tervise häire diagnoositud 27%-l (2021). Suurema osa ehk 59% diagnoosidest moodustasid sõltuvushäired. Noorematel, s.o 20–29aastastel esinesid häireid ligi pooltel (49%). Põhiharidusega inimeste hulgas on vaimse tervise häireid rohkem (50%), ülejäänute hulgas 35–37%.⁶⁰ Vanglateenistuses tegeletakse vaimse tervise valdkonnaga praegusel ajal pigem vähesel määral. Puudu on psühhoteraapiast kui tegevussuunast ja sekkumistest, mis tagaks regulaarse toe vaimse tervise häiretega õigusrikkujatele.

Sekkumised

Taasühiskonnastava meetmena võetakse vanglateenistuses kasutusele psühhoteraapia tegevussuund. Teraapiad, mis on osa psühhiaatri, vaimse tervise õe või muu asjakohase pädevusega eriarsti ettekirjutatud raviplaanist, on kavandatud hankida (tellida) teenusena. Et maandada õigusrikkujate riske ja jõustada nende igapäevast toimetulekut, koolitatakse vanglatöötajaid ellu viima asjakohaseid tegevusi, nt tegevusjuhendamise.

Multiprobleemsete noorte ja perekonnasuhete toetamine

Taust

2018. aastal tehti vanglates sisekliima uuring⁶¹, mille kohaselt 78% vastanuid, kes kandsid karistust noorteüksuses, on enne vanglasse sattumist tarvitanud narkootilisi ained. Lisaks näitab Tervise Arengu Instituudi tehtud uuring⁶² et 82% koolinoori on elu jooksul alkoholi tarvitanud ja 15–16aastastest õpilastest on enda sõnul 38% tarvitanud mõnda narkootilist ainet. Sagedamini kasutatud ained on kanep ning rahustid ja uinutid. Varane alkoholitarbimisega alustamine suurendab aga nii alkoholi kuritarvitamise kui ka sõltuvuse väljakujunemise riski. Alaealiste ja noorte kinnipeetavate isiksuseomaduste ja kognitiivsete võimete hindamise uuringus võeti taustandmetena muu hulgas arvesse peresuhte kvaliteeti, sotsiaalmajanduslikku

⁵⁹ Iverson, K. *et al.* (2020). Õigusrikkujate vaimse tervise uuring. – Kriminaalpoliitika uuringud. <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/oigusrikkujate-vaimse-tervise-uuring>

⁶⁰ *ibid.*

⁶¹ Vanglate sisekliima uuring (2018). Turu-uuringute AS. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vanglate_sisekliima_uuring_sug_is_2018.pdf

⁶² Tamson, M., Vorobjov, S. (2019). Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: tubakatoodete, alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamine Eesti 15–16-aastaste õpilaste seas. https://tai.ee/sites/default/files/2021-03/159103814529_Uimastite_tarvitamine_koolinoorte_seas_2019.pdf

tausta, kooliedukust ja psühholoogiliste probleemide olemasolu. Uuringu põhjal võib väita, et hälbivat käitumist toetavad madalam vaimne võimekus, kehvemad koolihinded ja nõrgem meelekindlus.⁶³ Alaealise hälbivat käitumist mõjutab ka suhe vanemaga ja perekonna sotsiaalne kontroll. Head suhted alaealise ja vanema vahel on hälbiva käitumise ennetamisel suure tähtsusega.⁶⁴ Näiteks, ühe vanemaga peres esineb psühhosotsiaalseid probleeme sagedamini ning üksikvanematel on suurem vajadus mitmesuguste nõustamisteenuste järele, mis aitaksid parandada vanemlikke oskusi, stressiga hakkamasaamist ning vähendada ka pingeid alaealisega suhtluses. Moffitti uuring⁶⁵ näitas ka seda, et üksikvanemaga peredest pärit lastel on suurem tõenäosus probleemsemale toimetulekule elus, arvestades siin ka õpiedukust ja hälbivat käitumist.

Noore elus võib juhtuda ka olukord, kus vanglasse satub tema isa, ema, kasuisa või -ema, õde või vend või mõni muu lähedane. Vanema vangistus võib mõjutada pere elukorraldust ja majanduslikku võimekust. Lähedase vangistus on peaaegu alati psüühiliselt raske ja traumaatiline nii lapsele kui ka teistele lähedastele. Vanemate või muu lähedase vangistus puudutab erinevatel viisidel ja eri olukordades olevaid lapsi. Lähedase vanglasse minek võib olla perele ootamatu. Üldiselt saab vanem aidata last, pakkudes talle armastust, hoolimist, turvatunnet, stabiilsust, argirutiini ja lootust paremaks tulevikuks. Suurbritannia justiitsministeeriumi 2017. aasta uuring⁶⁶ on esile toonud, et korduvkuritegevuse tõenäosus on 39% väiksem neil, kel on vangistuses võimalus perekonnaga kohtuda. Vangistuses ei saa aga vanem oma vanemlikke kohustusi täisväärtuslikul viisil täita. Seega, vangistuse kestel on oluline toetada peresuhteid ja luua selleks sobilikud tingimused.

Sekkumised

Selleks, et vähendada hälbivust multiprobleemsete⁶⁷ noorte seas, on asjakohane laiendada ja rakendada sotsiaalprogramme, mis on tõenduspõhised, pikaajalised, intensiivsed ja mitmekülgsed. Rakendatavad programmid peavad võimaldama koostööd partnerasutustega, nagu KOV, PPA ja haridusasutused. Näiteks on võimalik laiendada Eestis rakendatavat mitmedimensioonilist pereteraapia (MDFT)⁶⁸ kasutamist ja alustada programmi „Family-centered care“ (FcC) või pakkuda mõnd muud perekeskset sekkumist.

Mitmedimensioonilist pereteraapiat⁶⁹ hakati Eestis rakendama 2015. aastal ja selle elluviimist koordineerib Sotsiaalkindlustusamet. MDFT on Eestis olnud tulemuslik nii keskmise kui ka kõrge riskitasemega noorte puhul. Märkimisväärne paranemine on olnud koolielu, peresuhte,

⁶³ Karton, I., Puolokainen, T. (2014). Tõsiste käitumisprobleemidega lastele ning nende peredele suunatud tõenduspõhiste programmide võrdlev uuring. Tartu Ülikool. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/tosiste_kaitumisprobleemidega_laste_programmide_vordlev_uuring.pdf

⁶⁴ Markina, A., Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn: Justiitsministeerium. <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/eesti-alaealiste-halbiv-kaitumine-0>

⁶⁵ Moffitt, T. E. (2005). The New Look of Behavioral Genetics in Developmental Psychopathology: Gene–Environment Interplay in Antisocial Behaviors. *Psychological Bulletin*, 131, 4, 533–554.

⁶⁶ Farmer, J. (2017). The importance of strengthening prisoners' family ties to prevent reoffending and reduce intergenerational crime. Ministry of Justice.

⁶⁷ TAT-i kontekstis on multiprobleemne noor see, kellel esineb korraka mitu tegurit, mis tema hälbivat käitumist esile kutsuvad, nt sõltuvusainete kuritarvitamine, probleemid käitumisega koolis, probleemid perekonnas, õigusrikkumiste toimepanemine, probleemid vaimse tervisega.

⁶⁸ Mitmedimensiooniline pereteraapia (ingl *multi dimensional family therapy*, lühend MDFT) on 11–18-aastaste tõsise riskikäitumisega noorte käitumise muutmiseks ja probleemidest eemale suunamiseks koostöös noore lähedastega.

⁶⁹ <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/mitmedimensiooniline-pereteraapia-mdft>

emotsioonide juhtimise ja vaba ajaga seotud riskides.⁷⁰ Kuigi MDFT sihtrühma kuuluvad peamiselt alaealised, on näiteks USA-s programmi laiendatud kuni 24aastastele noortele.

Programm „Family-centered care“ tugineb suuresti mitmedimensioonilise pereteraapia põhimõtetele (sh mõtteviisile). See programm annab spetsialistile kui programmi rakendajale kindla metoodika, struktuuri ja õpetab kasutama töövõtteid, et noore ja perega töötada just kinnise asutuse kontekstis. Fookuses on omavahelise usaldusliku suhte loomine ja selle alusel programmi eesmärgi saavutamine. Hollandis on seda programmi uuritud lühiajaliselt kinni peetud noorte seas ja selle rakendamine on andnud positiivseid tulemusi. Programmi hinnatakse tulemuslikuks eeskätt seetõttu, et perekond on aktiivselt kaasatud, sh kohtumistele ja üritustele kinnipidamisasutuses, tehakse pidevalt selgitustööd ja kohtutakse regulaarselt, kinnipidamisasutuses on suhtlemiseks loodud tavapärasest paindlikumad tingimused, kahjude ennetamiseks hinnatakse riske põhjalikult.⁷¹

TAT-i tegevuste raames korraldatakse vanglateenistujatele nimetatud programmide või muude perekesksete lähenemiste tutvustamiseks ja õpetamiseks koolitusi. Vajadusel uuritakse välismaist kogemust ja tegutsemisviise või kohtutakse välisekspertidega.

Perepõhise lähenemise toetamine vanglas

Taust

Isiklik suhe vanema ja lapse vahel on vangistuses viibimise ajal väga oluline. Siinkohal tuuakse esile, et sellises suhtluses on tähtis regulaarsus ja paindlikkus. Kindlasti ka mitmesuguste tähtpäevade tähistamine, nt emadepäev ja isadepäev on vanema ja lapse suhte arendamiseks olulised. See võimaldab luua võimalikult sarnast ja toetavat õhkkonda, mida kogetakse vanema ja lapse vahel väljaspool vanglat. Pidades silmas vanema ja lapse suhet on oluline rääkida lapse tegemistest, muredest ja plaanidest, et lapse õigusvastane käitumine väheneks.

Vähem tähtis ei ole toetada suhtlust erinevate peremudelite puhul, et laps ei peaks vanemate vahel valima ning kogeks turvatunnet ja usaldust ka siis, kui pere on purunenud. Selliseid sekkumisi on võimalik ellu viia teraapiana või programmina, arvestades nii vanema kui ka lapse individuaalsete vajadustega (vanus, vaime võimekus, traumakogemus jne). Peretöö kestab tavaliselt mitu kuud ja eeldab spetsialistide ja perede vahelist koostööd. Peretöös arvestatakse lapse vajadustega, tugevdatakse vanema ja lapse vahelist suhet ning parandatakse vanema oskusi lahendada mitmesuguseid argieluprobleeme.

Sekkumised

Praegu ei ole vanglateenistuses kasutusel ühtegi lapsevanematele mõeldud sekkumist. Sekkumise ja toetavate tegevuste (näiteks peresündmuste ja tähtpäevade tähistamine, infomaterjali jagamine) eesmärk on aidata sihtrühma kuuluvatel lapsevanematel teadvustada lapsevanema rolli, samuti arendada strateegiaid, et ennetada ja tulla toime laste käitumisprobleemide ja arenguküsimustega. Tänu õpitule ja toetavatele tegevustele oskavad vanemad hoida ja säilitada peresuhteid, leida lastega ühiseid tegevusi, sisustada kvaliteetset koosolemise aega, vältida stressi tekitavaid olukordi, leida tuge ja saada hakkama raskustega

⁷⁰ Aaben, L., et al. (2017). Mitmedimensioonilise pereteraapia tõhususe uuring. Praxis. https://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2016/05/MDFT-raport_PRAXIS_aprill-2017.pdf

⁷¹ Simons, I. et al. (2017). A program of family-centered care for adolescents in short term stay groups of juvenile justice institutions. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health* 11:61.

laste kasvatamisel. Näiteks, uuringutest⁷² on selgunud, et tänu lapsevanemate osalusele programmides „Räägime lastest“⁷³, „Imelised aastad“⁷⁴ jt suureneb lastel oskus probleeme lahendada, paranevad suhted eakaaslastega, arenevad enesekehtestamise ja väljendusoskus, kasvab õpiedukus. Pikas perspektiivis väheneb agressiivne, antisotsiaalne käitumine, sõltuvusainete tarvitamine ja koolist väljalangemine.

Peretegevuste raames on oluline keskenduda perekondadele. Eesmärk on ennetada või vähendada vanema vaimse tervise häirete ülekandumist lapsele. Oluline on vanema enesetõhusus lapse arengu toetamisel. Ühtlasi on võimalik keskenduda ainult vangistatud lapsevanematele, kes saavad juhendatult areneda üheskoos, harjutamaks neid järk-järgult igapäevaeluga. Arendades vanglas vanemlike oskuseid ja pakkudes toetavaid tegevusi, luuakse eeldus hoida alal tervemat peresuhet pärast seda, kui lapsevanem on vanglast vabanenud.

Digioskuste arendamine

Tänapäeval on väga aktuaalne elukestev õpe, mida peame toetama ka vanglateskkonnas. Konkurentsivõimet tööturul mõjutavad katkenud haridustee, puudulik kvalifikatsioon ja aastatetagune töö- või õpikogemus. Konkurentsivõimet aitab parandada vastava haridustaseme või eriala omandamine, järjepidevus tööhõives ning pidev enesetäiendamine.

„Eesti elukestva õppe strateegia 2020“⁷⁵ defineerib digioskusi kui valmisolekut kasutada digitehnoloogiat toimetulekuks kiiresti muutuvus teadmushiskonnas nii töökohal, õppimisel, kodanikuna tegutsedes kui ka kogukondades suheldes. Üha enam lõimitakse digioskusi ka põhikooli ja gümnaasiumi riiklikesse õppekavadesse, et toetada tulevasi karjäärivalikuid. Elukestva õppe vajadus ja võimalused võiksid jõuda kõigi inimesteni. Üleriigiliste ja piirkondlike kaasamis- ja teavitustegevustega motiveeritakse täiskasvanuid õppima ja innustatakse inimesi õpiteed jätkama.⁷⁶

Vanglateskkonnas peab digioskuste arendamisega looma elukestvaks õppeks paremad võimalused. Loodavad tingimused haridus- ja karjäärivõimalustes peavad võimalikult palju sarnanema tavaelule. Digioskuste arendamise käigus tuleb kasvatada vangide oskust andmeid koguda, analüüsida ning moodsat tehnikat ja tehnoloogilisi lahendusi kasutada. Need oskused on vajalikud tööturul ja võivad äratada huvi tulevaste õpingute vastu. Muu hulgas vajab vanglate arvutipark uuendamist, et nüüdisaegset õpet ellu viia. See toetab õpiprotsessi efektiivsust ja toetab nii *offline*- kui ka tulevikus *online*-õpivõimaluste kasutuselevõttu digipädevuste arendamiseks. Oluline on arendada e-õppe võimalusi näiteks keeleõppes, üldhariduses ja mikrokraadide omandamisel. Digioskuste arendamine tähendab, et õpitakse nii uusi oskusi kui ka digimaailmas turvaliselt ja vastutustundlikult käituma. Digioskuste õppimine juhendatud viisil tutvustab lihtsamaid veebikeskkondi, identifitseerimisvõimalusi (sh e-riik). On tähtis tagada algtaseme arvutikursused kinnipeetavatele, et võimaldada neil õppida kasutama enamlevinud teksti- ja tabelitöötluse programme baastasemel, sh tekstitöötluse põhikorraldused, nagu tähtede, lõigu, lehekülje vormindamine; teksti sisestamine, parandamine ja vormindamine, töökeskkonna kohandamine, failihaldus, esitluse koostamine jms. Sekkumine

⁷² Beardslee, William R., & Podorefsky, D. (1988). Resilient adolescents whose parents have serious affective and other psychiatric disorders: Importance of self-understanding and relationships. *The American Journal of Psychiatry*, 145(1), 63–69.

⁷³ laste vaimsed tervist toetav sekkumine „Räägime lastest“. <https://peaasi.ee/raagime-lastest/>

⁷⁴ vanemlusprogramm „Imelised aastad“. <https://tarkvanem.ee/koolitused/imelised-aastad/>

⁷⁵ <https://www.hm.ee/et/elukestva-oppe-strateegia-2020>

⁷⁶ <https://www.hm.ee/et/tegevused/taiskasvanuharidus/tasuta-kursused>

peab samas võimaldama paindlikku lähenemist ja kursuste sisu vajadusel kohandada konkreetse õpperühma taseme järgi.

Sekkumised spetsiifilistele gruppidele

Toimetulekut jõustava tegevusena on võimalik pakkuda eraldi sekkumisi, mis võivad olla mõeldud kindlale sihtrühmale, nagu

- a) vanglas viibivad alaealised,
- b) naissoost noored,
- c) noored emad, kes kasvatavad vanglas kuni kolmeaastast last,
- d) noored, kes on lapsevanemad,
- e) äärmuslased, või
- f) pika (1–5 aastat) või ülipika (viis ja enam aastat) vanglakaristuse kandjad.

Sekkumiste elluviimisel arvestatakse konkreetse õigusrikkuja või õigusrikkujate grupi vajadustega vanglas, pärast vanglast vabanemist ja kriminaalhoolduses.⁷⁷

Sekkumiste sisus lähtutakse konkreetset ajal sihtrühma taustast, vajadustest, iseloomust ja võimalustest asjakohast sekkumist pakkuda, sh kolmandatelt pooltelt hankida.

Sihtrühm

Sekkumise sihtrühm on nimetatud käskkirja punktis 4.3.4. Sihtrühma on täpsemini kirjeldatud seletuskirja 5. peatükis.

4.4. Kriminaaljustiitsüsteemi arendamine

Peatükk käsitleb tegevuse eesmärki, sisu, tulemust ja sihtrühmi.

Taust

2018. aastal hakkas kehtima uus alaealiste õigusrikkujate kohtlemise kord. Reformiga muudeti nii asutuste töökorraldust, alaealiste kohtlemise võtteid kui ka teenuste süsteemi. Politsei ja prokuratuur said võimaluse reageerida alaealiste õigusrikkumistele alaealiste komisjonide vaheastmeta ja senisest paindlikumalt (suurem kohustuste ja mõjutusvahendite valik, vaba sisuga kohustus, kombineerimisvõimalus).

Lähtudes 2021. aastal tehtud uuringust⁷⁸ on menetlejad aina enam hakanud määrama nn vaba sisuga kohustusi, nt KrMS-i § 201 alusel määras prokuratuur *muu kohustuse* 2018. aastal 27% ja 2020. aastal 39% juhtudel, ning alaealiste karistamisele on hakatud eelistama mõjutusvahendeid. Kui reformieelsel ajal kasutati alaealise mõjutusvahendeid (KarS § 87) harva, siis 2020. aastal juba 64% juhtudel. Sama uuringu raames aga töid spetsialistid esile, et reformiga loodud võimalused noorte täiskasvanute⁷⁹ erikohtlemiseks jäid napiks ja on praktikas leidnud harva kasutust. Menetlejate hinnangul on kohtus noortele täiskasvanutele alaealise mõjutusvahendeid kohaldatud harva ja selle üks põhjuseid on noorte ebaküpsuse hindamisega seotud ebaselgus. TAT-i plaanitud tegevuste toel tõhustatakse reformi eesmärgiks seatud noorte erikohtlemist, pakkudes välja tööriistad, ettevalmistuse ja toe uute lahenduste rakendamisel.

⁷⁷ National Audit Office (2022). Improving outcomes for women in the criminal justice system. <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2022/01/Improving-outcomes-for-women-in-the-criminal-justice-system.pdf>. Modley, P. ja Giguere, R. (2010). Reentry Considerations For Women Offenders. <https://cepp.com/wp-content/uploads/2021/04/Reentry-Considerations-for-Women-Offenders-2010.pdf>

⁷⁸ Markina, A. et al. (2021). Noorte õigusrikkujate uuring. TÜ Sotsiaalteaduslike Rakendusuuringu Keskus ja Justiitsministeerium. <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/noorte-oigusrikkujate-uuring>.

⁷⁹ Termin tuleneb KrMS-i § 308-st ja tähendab täisealiseks saanud alla 21 aastast mees- või naissoost noort.

14. detsembril 2021 võeti Euroopa Nõukogu liikmesriikide justiitsministrite konverentsil vastu Veneetsia deklaratsioon⁸⁰ taastava õiguse rollist kriminaalasjades. Deklaratsiooni eesmärk on, et liikmesriigid võtavad Euroopa Nõukogu ministrite komitee 3. oktoobri 2018. a soovitusete (CM/Rec(2018)8)⁸¹ elluviimiseks vastu tegevuskavad taastava õiguse paremaks kasutamiseks, alaealiste õigusrikkumiste puhul võetakse taastav õigus suuremalt kasutusse ja soositakse taastava õiguse laialdast kasutamist kriminaalmenetluses. Samuti on eesmärk, et taastav õigus lisataks õppeainena nii kohtunike, juristide, prokuröride, sotsiaaltöötajate, politsei, vangla kui ka kriminaalhooldustöötajate õppekavadesse. Lisaks tuleb pöörata tähelepanu kodanike teadlikkuse parendamisele, et nad teaksid, mis on taastav õigus ja kuidas sellest osa saada. 22. novembril 2022 kinnitas Eesti ennetusnõukogu taastava õiguse kontseptsiooni⁸², mille eesmärk on toetada Veneetsia deklaratsiooni elluviimist Eestis, leppida kokku taastava õiguse kohaldamisala ja terminid ning panna alus hoiakute muutumisele: karistus üksi ei muuda käitumist, püsiva muutuse loob aus ja avatud dialoog poolte vahel.⁸³

Spetsialistid peavad oskama kohelda kriminaaljustiitsüsteemi sattunud noori nende eale, arengule ja vajadustele vastavalt. Teiste riikide praktika järgi võib öelda, et noorte õigusrikkujatega töötavad spetsialistid peavad olema keskmisest empaatilisemad, oskama rahulikult suhelda ja teha koostööd ning olukordi analüüsida. Tänapäevane menetleja ei pea olema mitte üksnes hea õigusvaldkonna ekspert, vaid temalt eeldatakse peale õigusteadmiste ka oskust tunda laiemat konteksti, hinnata riske ja tuvastada abivajadus, vahetada infot, osaleda võrgustikutöös, tunda noore inimese arengu eripära ja psüühikat. Ootused õigussüsteemi spetsialistide hoiakutele, teadmistele ja oskustele noorte erikohtlemise asjus on viimastel aastatel muutunud. Mõtteviisi muutus eelistada karistava lähenemise asemel taastavat lähenemist, on muutnud esmatähtsaks koolitada valdkonna spetsialiste.

Sekkumised

Plaanitud on töötada välja **erikoolitusprogramm** (nt mikrokraad), mis annab igal aastal võimaluse koolitada noortega töötavaid spetsialiste ja teenusepakkujaid. Erikoolditusprogrammi väljatöötamiseks kaasatakse ülikoole ja teisi programmi sisusse või elluviimisesse panustavaid pooli. Koolitusprogrammi osana või eraldi saab kasutada teiste riikide olemasolevaid programme, näiteks programmi SWAPOL⁸⁴, mille sihtrühm on sotsiaaltöötajad ja kuriteoennetusega töötavad politseiametnikud. Programmiga pakutava viiepäevase koolituse eesmärk on luua kahe valdkonna töötajates parem arusaam teineteise tööst ja rollist kuriteoennetuses. SWAPOL-i konsortsium pakub koolitajate koolitust, mis võimaldab kasutada seda viiepäevast koolitust teisteski riikides. Samuti võetakse eriprogrammi väljatöötamisel aluseks 2021. aastal Norra finantsmehhanismide toel välja töötatud alaealiste erikohtlemise koolitusprogramm, milles on nii e-koolituse moodul kui ka asutustevahelist koostööd toetavad erimoodulid, mille põhifookus on konkreetse sihtrühma töös ettetulevate tegevuste ja menetluste elluviimiseks vajalike oskuste õppimisel ja harjutamisel. Lisaks katab programm peamisi mittekaristuslikke ja taastava õiguse meetodikaid, mida saab rakendada alaealiste erikohtlemisel. Kogu koolitusprogrammis on suur rõhuasetus toetada uute oskuste ja meetodite rakendamist hädavajalike hoiakute ja väärtustega.

⁸⁰ <https://rm.coe.int/venice-ministerial-declaration-eng-4-12-2021/1680a4df79>

⁸¹ [ministrite komitee soovitusete CM/Rec\(2018\)8](#) liikmesriikidele taastava õiguse kasutamise kohta kriminaalasjades

⁸² Vt [taastava õiguse kontseptsiooni](#)

⁸³ Pikemalt veebilehel: <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/ohvrite-toetamine/kahjude-heastamine-ja-taastav-ogus>

⁸⁴ Austria, Belgia ja Portugali ühisprojekti raames loodud programm, mida kaasrahastati EL-i programmist Erasmus+. Peapartner: European Centre for Social Welfare Policy and Research (Austria), vt. <http://www.swapol.eu/>.

Norra finantsmehhanismide 2014–2021 toel arendati prokuratuuris välja alaealiste konsultantide mudel, kus prokurörile on menetluse raames alaealisele õigusrikkujale kohustuse määramisel toeks konsultant. Prokuratuuri alaealiste konsultantide mudeli eeskujul töötatakse välja noorte täiskasvanute erikohtlemise mudel ja värvatakse tööle konsultandid. Konsultant on prokurörile toeks, kui püütakse leida sobivaimad lahendused konkreetsele noorele, et hoida ära edasised rikkumised. Konsultant on justkui vahelüli eri teenusepakkujate, spetsialistide ja prokurööri vahel ning samavõrd oluline on, et lahenduste üle otsustamisse kaasatakse ka noor ja tema vanemad. See töö on loominguiline, eeldades konsultandilt avatust, leidlikkust ja paindlikkust. Seadus pakub mitut võimalust meetmete kombineerimiseks ja prima lahenduse leidmiseks ning alaealiste puhul on see häid tulemusi toonud. Kuigi seadus võimaldab samasugust paindlikkust kasutada ka kuni 21aastaste täiskasvanute puhul, ei ole nüüdseks tekkinud praktikat, mis sedalaadi paindlikkust toetaks. Seetõttu ongi TAT-i raames eesmärk töötada välja noorte täiskasvanute erikohtlemise mudel.

Tihedamat võrgustikutööd eeldavad raskemad juhtumid, kus noorel esineb näiteks vaimse tervise häire ja/või paneb noor järjepidevalt kogukonnas toime uusi süütegusid või on tegemist juhtumiga, mille (kriminaalkorras) menetlemine ei ole otstarbekas, sest eelkõige on poolte vahel vaja luua võimalus turvaliselt dialoogi pidada, näiteks kasutades **taastavat nõupidamist** (ingl *conferencing*). Taastav nõupidamine on üks põhilisi taastava õiguse meetodeid. Selle käigus kohtuvad kannatanu ja kahjutekitaja. Kummalgi on võimalik väljendada oma kogemust ja kuulda teise oma ning selle abil jõuda kokkulepeteni edasise suhtes. Lisaks on kaasatud nende toetus- või usaldusisikud (nt perekond või sugulased, sõbrad), vajadusel ka kogukonnaliikmed või ameti esindajad (nt kriminaalhooldaja, ohvriabitöötaja, sotsiaalprogrammi läbiviija, lastekaitse- või sotsiaaltöötaja, kooli esindaja jt). Oluline on, et osalevad ainult isikud, keda lahendatav sündmus vahetult on puudutanud või kes saavad lahenduse leidmisele otseselt kaasa aidata.⁸⁵

Paradigmamuutuse toetamiseks luuakse strateegiline tegevuskava taastava õiguse rakendamiseks Eesti kriminaaljustiitsüsteemis ja tehakse taastava õiguse koolitusi, sh koolitatakse juurde koolitajaid, toetades loetletud tegevustega taastava õiguse jätkusuutlikku arendamist. Taastava õiguse koolituste peamine eesmärk on pakkuda valdkonna spetsialistidele ja teenusepakkujatele senisele mõtteviisile alternatiivset, taastava õiguse vaadet. Oluline on rõhutada, et taastav õigus ei kaota ega automaatselt asenda süüteomenetlust, vaid seda on võimalik kasutada ka paralleelse protsessina. Taastav õigus on mõtteviis, kuidas läheneda inimsuhetele, konfliktidele ja õigusrikkumistele, ning see võimaldab heastada konfliktiga tekkinud kahju. Näiteks, konfliktivahendust saab rakendada erinevate konfliktide puhul, alates kergematest rikkumistest kuni raskete kuritegudeni. Taastav õigus aitab vähendada teoga kaasnenud emotsionaalset ja materiaalselt kahju, võtta toimepanijal vastutust kannatanu ees, suurendada poolte rahulolu ja vähendada uute konfliktide tõenäosust. Alates 2020. aastast pakub Eestis taastava õiguse konfliktivahenduse teenust Sotsiaalkindlustusamet⁸⁶, kasutades selleks Belinda Hopkinsi mudelit⁸⁷. 2020–2022 aastatel on koolitatud ligikaudu 120 vabatahtlikku konfliktivahendajat ja 19 koolitajat. TAT-i raames on võimalik Belinda Hopkinsi mudeliga jätkata, koolitades õigusrikkumistaustaga noortega töötavaid spetsialiste ja teenusepakkujaid. Samuti on võimalik alustada uue taastava õiguse praktika juurutamise ja kasutamise. Taastava õiguse praktikate kasutamiseks on vajalik teha koostööd teiste riikide valdkonnaekspertidega, sest Eestis vastav asjatundmus puudub. Näiteks on võimalik teha

⁸⁵ <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/taastava-oguse-kontseptsioon>

⁸⁶ <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-ennetustoo/taastav-ogus>

⁸⁷ <https://transformingconflict.org/>

koostööd Euroopa taastava õiguse foorumi⁸⁸ võrgustikku kuuluvate organisatsioonidega. Nende hulka kuulub ka Sotsiaalkindlustusamet.

Valdkonna spetsialistide toetamiseks tagatakse psühholoogiline nõustamine ja tugi (nt supervisioon, kovisioon). Eeskätt on see vajalik töötajatele, kes tegelevad raskete juhtumitega, nt õigusrikkujate keeruline taust, lähedastega katkenud suhted, toimepandud kuriteo laad, konflikt kogukonnas jts asjaolud.

Sihtrühm

Sekkumise sihtrühm on nimetatud käskkirja punktis 4.4.4. Sihtrühma on täpsemini kirjeldatud seletuskirja 5. peatükis.

4.5. TAT-i hindamine

Uuringute ja analüüside tulemused aitavad kujundada kriminaalpoliitika strateegilisi eesmärke.

TAT-i elluviimise etapis võib olla vajadus teha uuring või analüüs, et saada soovitud valdkonnast põhjalik ülevaade, muu hulgas uurida alaealiste hälbiva käitumise levikut Eestis ja võrrelda omavahel tendentse alaealiste õiguserikkumiste toimepanemises ja kuriteo ohvriks langemises nii ajalises mõõtnes kui rahvusvaheliselt.⁸⁹

Kui hindamine tehakse enne tegevusega alustamist, on eeskätt eesmärk saada uuritavast valdkonnast ülevaade, et osata TAT-i tegevuste elluviimist plaanida. Hindamine tegevuse elluviimise ajal või pärast seda peab andma arusaama sekkumise mõjust (näiteks paranenud toimetulek, osalus tööturul, vähenenud retsidiivus), võimalikest kitsaskohtadest, arenguvõimalustest jms.

Oluline on analüüsida teenust kasutanute toimetulekut, eri poolte rahulolu loodud sekkumise kvaliteedi ja ülesehitusega. Vajaduse korral küsitakse TAT-i tegevustes osalejatelt luba temaga teenuse kasutamise ajal või selle järel ühendust võtta. Uuringusse kaasatakse TAT-i sihtrühmad ja teised valdkonnaga kokkupuutuvate asutuste töötajad. Uuringute ja analüüside tegemine tellitakse üldjuhul teenusena kolmandalt poolt, näiteks ülikoolilt või uuringufirmalt.

TAT-i tulemusnäitajate iga-aastase hindamisega ja võimalike väiksemate analüüsidega tegeleb elluviija iseseisvalt ning kajastab tulemused vahearuannetes.

4.6. TAT-i kommunikatsioon

Kommunikatsioon hõlmab kõiki TAT-i teavitustöö ja teadlikkuse parandamisega seonduvaid tegevusi, mille aluseks on TAT-i perioodi alguses loodav kommunikatsioonistrateegia. Kommunikatsioonistrateegiat aitab ellu viia kommunikatsioonispetsialist. Peatükis on võimalike tegevuste mitteammendav loetelu.

Eesmärgi saavutamiseks kasutatakse materjalide loomist, trükkimist, meenete tellimist, kampaaniate korraldamist, seminaride, koolituste, teabepäevade, koostöökohtumiste, konverentside või muude sarnaste ürituste korraldamist. Kui TAT-i raames soovitakse luua

⁸⁸ European Forum For Restorative Justice, <https://www.euforumrj.org/en/our-organisational-members>

⁸⁹ Eesti on varem osalenud mitmes enesekohase hälbiva käitumise rahvusvahelises uuringus (ingl *international self-reported delinquency study*) ehk uuringutes ISRD-2 ja ISRD-3 ning 2023. aasta lõpuks valmib ISRD-4 aruanne.

Vt ISRD-2 aruannet:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/5._eesti_alaealiste_halbiv_kaitumine.pdf.

Vt ISRD-3 aruannet:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf

teavitusmaterjali paberil või esitlemiseks veebis, kuulub võimaliku tegevuse ka kujundustöö tellimine, materjali trükkimine, levitamine jne.

Seminaride, teabepäevade, koostöökohtumiste, koolituste, konverentside, kampaania või muu sarnase ürituse puhul tuleb arvestada ka võimalike kaasnevate tegevustega, näiteks korraldusteenuse tellimine, ning sellega seonduvate kuludega, sealhulgas transport, koolitajate ja (välis)ekspertide (töö)tasud, tehniline tugi (nt tõlkekulu), meened, majutus- ja toitlustuskulud, teavitustöö, erisoodustusmaksud jms.

Teavitustegevustes tuleks tõsta esile EL-i põhiväärtusi ning jälgida, et teavitustekstid ja pildid ei sisaldaks soostereotüüpe ega eelarvamusi, ja rääkida ka ühtekuuluvuspoliitika horisontaalsetest põhimõtete rakendamisest ja saadavast kasust. Ligipääsetavus infole ja kommunikatsioonile tuleb tagada nelja peamise puudeliigiga (nägemis-, kuulmis-, liikumis- ja intellektipüue) inimestele.

5. TAT-i sihtrühmad

Peatükis kirjeldatakse TAT-i tegevustes osalevaid sihtrühmasid. Iga konkreetse TAT-i tegevuse puhul on tegevuse sihtrühma vajaduse korral täpsustatud või kitsendatud, oleneva vajaduse korral tegevuse eesmärkidest.

Õigusrikkumistaustaga noor

Käesoleva TAT-i kohaselt on TAT-sihtrühma noor 14–29aastane mees- või naissoost õigusrikkuja, kes kasutab TAT-sekkumisi. Sihtrühma kuulub noor, kes on:

- a) süüdimõistetud ja kannab vanglakaristust;
- b) vanglast vabanenud, sõltumata vanglast vabanemise ajast, sh ennetähtaegselt;
- c) vahistatu või vahi alt vabanenud, sõltumata vahi alt vabanemise ajast;
- d) kriminaalhooldusalune (määratud käitumiskontroll);
- e) kohtueelses või kohtumenetluses süüdistatav või kahtlustatav;
- f) kohtu poolt karistusest tingimisi vabastatud (KarS § 73–74);
- g) vangistuse asemel saanud muu karistuse (KarS § 69–69²) või alaealisele või noorele täiskasvanule kohaldatud mõjutusvahendi (KarS § 87).
- h) noor, kelle puhul on prokuratuur lõpetanud kriminaalmenetluse KrMS-i §-de 201, 202 või 203 alusel;
- i) on kinnise lasteasutuse teenusel või sellelt väljunud;
- j) korduvalt väärtegusid toime pannud ja kellele määratakse mõjutusvahend või kohustus (VTMS § 30).

TAT-i peamine sihtrühm on õigusrikkumistaustaga noor, kelle teod on kriminaalkorras karistatavad (sihtrühm a–h). Sihtrühma noortele on iseloomulikud ootamatud muutused toimetulekus, suutlikkuses tuge vastu võtta ja nende motivatsioon kõigub. Pöördeline muutus käitumises võib juhtuda kiiresti. Kuna TAT-i eesmärk on aidata noortel ühiskonnas õiguskuulekalt hakkama saada, tuleb tagada noortele sujuv ja toetatud jõudmine TAT-iga pakutavatesse sekkumistesse. Vastasel juhul on risk, et TAT-i sihtrühma kuuluv noor jääb oma probleemidega hätta ja halvemal juhul sooritab (uue) kuriteo. Kuigi KLAT-s viibiv ja väärtetoime pannud noor (sihtrühmad i ja j) ei ole peamised TAT-i sihtrühmad, on oluline jätta võimalus vajaduse korral paindlikult reageerida. Seda näiteks, kui KLAT, PPA, KOV-i töötaja, noore lähedane vms isik või spetsialist näeb noore riskikäitumise ennetamisel lahendusena suunata noor TAT-i raames pakutavasse sekkumisse. Ka noor ise saab abivajadusega pöörduda mõne valdkonna spetsialisti või otse teenuseosutaja poole.

Valdkonna spetsialistid

Valdkonna spetsialistid on kriminaaljustiitsüsteemi⁹⁰ (nt PPA, prokuratuuride, kohtute, vanglateenistuse, advokatuuri), AS-i Eesti Vanglatööstus, haridusasutuste, tervishoiuasutuste, Sotsiaalkindlustusameti ja teiste riigiasutuste (nt Siseministeerium) töötajad, välisekspertid, taastava õiguse eksperdid ja KLAT-i osutajad – kõik, kes otseselt või kaudselt puutuvad kokku TAT-i sihtrühma noortega.

Enamasti on esmakokkupuude õigusrikkujaga PPA töötajal, kes kaitseb avalikku korda ja reageerib korda ohustavatele sündmustele. Prokuratuuril ja kohtutel on oluline roll kohtueelses ja kohtumenetluses noorte TAT-i sekkumistesse suunamisel. Näiteks on prokuratuuril võimalik alaealisele õigusrikkujale kohaldada erinevaid mõjutusvahendeid, mis võivad olla seotud TAT-i sekkumistega. Kohtunikul on pädevus kohtumenetluses otsuse langetamisel kaaluda, kas määrata inimesele vangistus, vabastada ta tingimisi karistusest või määrata vangistuse asemel muu karistus või mõjutusvahend. Prokuratuuri- ja kohtutöötajad puutuvad lisaks kokku noortega, kes on vanglas (tingimisi ennetähtaegse vabastamise menetluse raames või on noor vahistatud) või kellele on määratud käitumiskontroll.

Vanglateenistusse kuuluvad vanglate, kriminaalhoolduse ja JuM-i vanglate osakonna töötajad. Vanglate töötajad on näiteks vanglate juhid, inspektor-kontaktisikud, sotsiaaltöötajad, psühholoogid, kaplanid, valvurid ja teised, kes puutuvad kokku vanglas karistust kandvate TAT-i sihtrühma noortega. Vanglas planeeritakse karistuse täideviimist ja korraldatakse vajalikud sammud noore vanglast vabanemiseks.

Kriminaalhooldajad puutuvad noortega kokku peamiselt käitumiskontrolli raames, mille käigus valvatakse kriminaalhooldusaluse käitumise ja temale kohtu või prokuröri poolt pandud kohustuste täitmise järele ning soodustatakse kriminaalhooldusaluse sotsiaalset kohanemist.

Vanglate osakond on vanglateenistuse keskasutus, kes juhib ja arendab vanglate ning kriminaalhoolduse valdkonna tööd.

AS Eesti Vanglatööstus on riigiettevõtte, kes tegeleb kinnipeetavate tööhõivega Tallinna, Viru ja Tartu vangla tootmisüksustes.

KLAT-i osutajad ja Sotsiaalkindlustusameti töötajad puutuvad kokku noortega, kes on KLAT-il. Nende töötajate roll on valmistada noort ette teenuselt väljuma nii, et tagatud oleks noore toimetulek ja heaolu. Sageli on neil töötajatel säilinud kontakt KLAT-lt väljunud noortega, kelle puhul võib abivajadus ilmned a ja möödudes.

Haridusasutused, eelkõige kutsekoolid ja ülikoolid, on kaasatud TAT-i tegevuste planeerimisse ja ettevalmistamisse ning eri liiki koolitustegevuste elluviimisse.

Tervishoiuasutuste töötajad, eelkõige terapeutid, arstid, vaimse tervise spetsialistid ja perenõustajad kaasatakse TAT-i tegevuste plaanimisse, ettevalmistamisse ja elluviimisse.

Välisekspertide ja taastava õiguse ekspertide kaasamine on oluline uute praktikate, meetodikate ja lähenemiste väljatöötamisel, Eesti oludele kohandamisel ja kasutusele võtmisel.

KOV-i töötajad

KOV-i peamine roll on hoida noorega usalduslikku suhet ja tagada neile abivajaduse korral asjakohane sotsiaalhoolekanne. Näiteks, abivajadusega noor võib kuuluda mõne TAT-i sekkumise sihtrühma, kuid see eeldab, et KOV-i teadlikkust ja initsiatiivi – KOV hindab abivajadust ja suunab noore teenusele.

⁹⁰ Termin *kriminaaljustiitsüsteem* mõistesisu on defineeritud käskkirja punktis 2.

Teenuseosutajad

Teenuseosutajad on eri liiki teenuste pakkujad, kes viivad ellu TAT-i sekkumisi, näiteks tugiisikud, mentorid, nõustajad, koolitajad, töövahendusteenuse pooled, tööandjad, innovatsioonivaldkonnas tegutsevad isikud ja organisatsioonid, nõustamist sisaldava majutusteenuse töötajad jt. Teenuseosutajateks võivad olla mittetulundusühingud, sihtasutused, äriühingud või muud juriidilised isikud, samuti eraisikud.

Eesti Töötukassa

Eesti Töötukassa viib ühe põhiülesandena ellu tööpoliitikat, mille eesmärk on tööealise elanikkonna võimalikult suur tööhõive ning pikaajalise töötuse ja tööturult tõrjutuse ennetamine. TAT-i elluviimisel on töötukassa oluline koostööpartner nii tulemusnäitajate hindamisel kui ka võimalike uudsete lähenemiste või ideede väljatöötamisel.

Poliitikakujundajad

Poliitikakujundajad on elluviija organisatsioonisisised, teiste ministeriumide ja asutuste tippjuhid, kes vastutavad riikliku poliitika kujundamiseks vajalike otsuste vastuvõtmise eest. TAT-i tegevuste mõju hinnatakse jooksvalt TAT-i abikõlblikkuse perioodil ning sellest lähtudes on võimalik otsustada, kas ja milliste tegevustega ning kuidas jätkata pärast Euroopa Sotsiaalfondi+ rahastamisperioodi lõppu.

Õigusrikkumistaustaga noore lapsevanemad ja lähedased

Lähedased on noore pereliikmed või teised toetavad isikud, kes on tema riskialtist elustiilist ja käitumise tagajärgedest enim mõjutatud. Need inimesed on eelkõige noore (kasu)ema, (kasu)isa, õde, vend, vanaema, vanaisa. Aga ka noore abikaasa või elukaaslane ning laps või lapsed. Samuti noore sugulased, näiteks tädi ja onu, kes on temaga usalduslikus ja toetavas kontaktis.

Ühiskond laiemalt

TAT-i eesmärkide saavutamine – vähenenud retsidiivsus ja suurenenud osalemine tööhõives – panustab turvalisema ühiskonna tagamisele. Ühiskonna üldine teadlikkuse kasv toetab sihtrühma noorte taasühiskonnastamist.

6. Tulemused ja näitajad

Käesolevas peatükis selgitatakse meetme nimekirja ja TAT-i spetsiifiliste tulemusnäitajate sisu ja mõõtmise meetodikat. Täpsem meetodika on kirjas Rahandusministeeriumi hallatavas näitajate meetodikas ja passis. Koostöös Rahandusministeeriumi ja RÜ-ga rakendatakse alaealistest osalejate kohta andmete kogumisel erandit ja kehtestatakse erinõuded andmete esitamisel, kuivõrd TAT käskkirja sihtrühma kuuluvate õigusrikkumistaustaga noorte vanematelt ei ole otstarbekas küsida või on raske saada nõusolekut andmete kogumiseks.

Tabel 1. Näitajad

Meetme nimekirja näitajad		
Näitaja	Kriteerium	Mõõtmine
Osalus tööturul (tulemusnäitaja)	Nende noorte osakaal, kes on ühe kuu pärast sekkumise või programmi lõppu tööturul.	Esitatakse Maksu- ja Tolliametile ja töötukassale päring, milles on inimese

	<p>Näitaja valimis on noored, kes saavad pärast TAT-i sekkumist siseneda tööturule või on juba tööturul. Näiteks ei kuulu valimisse noor, kes sekkumise lõppedes kannab vanglakaristust.</p> <p>Valimisse kuuluvad tegevustes 4.1 ja 4.2 osalenud noored, sh noored, kes pärast vabaduses kasutatud sekkumist satuvad uuesti vanglasse ja taas vabanemisel sisenevad uuesti sekkumisse/programmi.</p> <p>Sekkumise või programmi lõpu kuupäevaks loetakse teenuse osutamise lõpetamise kuupäev. Täpsem metoodika on kirjeldatud Rahandusministeeriumi hallatavas näitajate metoodikas ja passis.</p>	<p>isikukood ja sekkumise või programmi lõpu kuupäev.</p> <p>Näitajaga on hõlmatud töötukassas töötuna registreeritud (andmed töötukassalt) ja töötajate registris (andmed Maksu- ja Tolliametilt) registreeritud noored.</p> <p>Mõõtmine toimub üks kord aastas ja tulemused kajastatakse seirearuandes, mis esitatakse seisuga 31. detsember.</p>
<p>Koolitusel osalenud spetsialistide arv (väljundnäitaja)</p>	<p>Valdkondlike teadmiste, kompetentside parendamiseks mõeldud koolitused, milles osalevad õigusrikkumistaustaga noortega töötavad spetsialistid.</p> <p>Näitajasse kuulub tegevuste 4.3 ja 4.4 raames koolitustel osalenud spetsialistide osaluskord.</p> <p>Konkreetsel koolitusel arvestatakse osalejat üks kord: näiteks kaks päeva kestval koolitusel arvestatakse osaleja ühe korra. Kui ta osaleb veel ka järgmisel koolitusel, mis ei ole lõppenud koolituse jätk, siis uuel koolitusel on ta uus koolitav.</p> <p>Täpne metoodika on kirjeldatud Rahandusministeeriumi hallatavas näitajate metoodikas ja passis.</p>	<p>Selgitatakse registreerimislehtede alusel (ühikuks osaluskord) ja kajastatakse kaks korda aastas seirearuannetes, mis esitatakse seisuga 30. juuni ja 31. detsember.</p>
<p>Sekkumist/ programmi saanud noorte arv (väljundnäitaja)</p>	<p>Tegevustes 4.1–4.3 esimest korda osalenud noorte arv, st eri sekkumistes osalemist (sh vanglas) konkreetse noore poolt loetakse üks kord, sõltumata sellest, kas talle määratakse uus vanglakaristus või käitumis-kontroll (seda eelkõige tegevuste 4.1 ja 4.2 puhul).</p>	<p>Mõõdetakse registreerimislehtedega.</p> <p>Kui sõlmitakse teenuse osutamise leping või kokkulepe, arvestatakse näitajas, kui osalus sekkumises või programmis oli kestusega vähemalt 32 akadeemilist tundi.</p>

	Näitajas arvestatakse selliseid sekkumisi või programmi, mille maht ületab 32 akadeemilist tundi. Täpne metoodika on kirjeldatud Rahandusministeeriumi hallatavas näitajate metoodikas ja passis.	Näitajat kajastatakse kaks korda aastas seirearuannetes, mis esitatakse seisuga 30. juuni ja 31. detsember.
TAT-i spetsiifilised näitajad		
Retsidiivsus kriminaalhooldusala ste hulgas (tulemusnäitaja)	Kriminaalhoolduse algusest ühe aasta jooksul uues kuriteos kahtlustatavana ülekuulamise protokoll järgi. Valimisse kuuluvad tegevustes 4.1–4.3 esimest korda osalenud noored. Päring esitatakse tagasiulatuvalt, s.o mitte enne, kui inimese kriminaalhoolduse alguse kuupäevast on möödunud vähemalt üks aasta.	Esitatakse JuM-i haldusalas päring Riigi Info- ja Kommunikatsioonitehnoloogia Keskusele, päringus on inimese isikukood ja kriminaalhoolduse alguse kuupäev. Mõõtmine toimub kord aastas ja tulemused kajastatakse seirearuandes, mis esitatakse 31. detsembri seisuga.
Retsidiivsus vanglast vabanenute hulgas (tulemusnäitaja)	Vanglast vabanemisest ühe aasta jooksul uues kuriteos kahtlustatavana ülekuulamise protokoll järgi. Valimisse kuuluvad tegevustes 4.1–4.3 esimest korda osalenud noored. Päring esitatakse nõ tagasiulatuvalt, s.o mitte enne, kui inimese vanglast vabanemise kuupäevast on möödunud vähemalt üks aasta.	Esitatakse JuM-i haldusalas päring Riigi Info- ja Kommunikatsioonitehnoloogia Keskusele, päringus on isikukood ja vanglast vabanemise kuupäev. Mõõtmine toimub kord aastas ja tulemused kajastatakse seirearuandes, mis esitatakse 31. detsembri seisuga.
Erikoolitusprogramm (väljundnäitaja)	Mõtteviisi, hoiakute muutmisele ja valdkondlike teadmiste, kompetentside parendamisele suunatud koolitusprogramm, mis on mõeldud õigusrikkumistaustaga noortega töötavatele spetsialistidele.	Väljatöötatud koolitusprogrammide arv, milleks on üks.
Hindamine (väljundnäitaja)	TAT elluviimisperioodil tehakse uuringuid ja analüüse, et hinnata tegevuse toimivust ja tulemuslikkust (mõju).	Tehtud hindamiste arv, milleks on kaks.

TAT-i meetme nimekirja tulemusnäitajate seadmisel on aluseks võetud 2020. aasta jooksul vanglast vabanenud ja kriminaalhooldusel arvel olnud 14–29aastaste õigusrikkumistaustaga

noorte tööturul osalemise andmed.⁹¹ Eesmärk on võrreldes algtasemega (55%) suurendada noorte osalemist tööturul 15%, st 70%-ni aastal 2029.

TAT-is on kaks TAT-i spetsiifilist tulemusnäitajat, millega mõõdetakse korduvkuritegevust. Kuna kriminaalhooldusalused ja vanglast vabanenud on õigusrikkumiste tausta poolest erinev sihtrühm, siis on seatud erinevad sihttasemed. TAT-i sekkumises osalenud kriminaalhooldusaluste hulgas on eesmärk vähendada retsidiivsust 4% (algase 2020. aastal 25%, eesmärk 21%) ja vanglast vabanenute hulgas 3% võrra (algase 2020. aastal 36%, eesmärk 33%).

Töö ja stabiilne sissetulek on üks vangistusjärgset toimetulekut mõjutavaid tegureid, kuid ainuüksi sellest üldjuhul ei piisa. TAT-i eri sekkumiste tulemuslikkust aitavad seega mõista peale osaluse tööturul ka retsidiivsuse tase, ent põhjalikumate järelduste tegemiseks tuleb teha uuringuid ja analüüse (suurem valim, kontrollgrupp).

7. Tegevuste abikõlblikkuse periood

Punkt 7 sätestab TAT-i tegevuste abikõlblikkuse perioodiks 01.02.2023–31.12.2029.

8. Eelarve

Peatükk sätestab TAT-i kogueelarve ja proportsioonid ESF+ ja riikliku kaasfinantseeringu lõikes. Tegevuste täpne eelarve (koos jooksva aasta tegevustega) esitatakse 15 tööpäeva jooksul pärast TAT-i käskkirja kinnitamist ja iga aasta 20. jaanuariks.

9. Abikõlblikud kulud

Abikõlblike kulude, sh mitteabikõlblike kulude kindlaks määramisel tuleb lähtuda ühendmäärusest.

TAT-is sätestatakse lahtine loetelu abikõlblikest kuludest. Elluviijal on kohustus tõendada TAT-is nimetatata kulu vajalikkust ja seotust tegevusega, kui projekti kontrollijad seda nõuavad. Vajadusel kooskõlastab elluviija kulu eelnevalt RÜ-ga, kui kulu ei ole abikõlblike kulude loetelus nimetatud.

Tegevuste elluviimisega kaasnevad personalikulud, mis on abikõlblikud ühendmääruse § 16 kohaselt. Projekti juhtimisega ning tegevuste elluviimisesse kaasatud ekspertide, kommunikatsioonispetsialistide ja koolitajatega seotud personalikulu on otsene kulu. Kui projekti heaks töötavad isikud täidavad asutuses ka teisi ülesandeid, tuleb järgida ühendmääruse § 16 lõiget 2, mille kohaselt, kui palk hüvitatakse tegelike kulude alusel ja töötaja täidab lisaks projekti raames tehtavale tööle samas asutuses ka muid tööülesandeid, arvestatakse projekti heaks töötatud aega ühissätete määruse artikli 55 lõike 5 või lisa „Tööajatabeli näidis“ andmete kohaselt.

TAT-i ühe tegevusega „Taasühiskonnastamist toetavad sekkumised vanglateenistuses“ toetatakse muu hulgas vangide digioskuste arendamist arvutikoolituste kaudu. Selle tegevuse elluviimiseks on vaja soetada arvutid, et arendada vangide arvutikasutamise oskust andmete kogumisel, analüüsimisel ja tänapäevaste tehniliste lahenduste kasutamisel, mis on vajalikud tööturul ja võivad äratada huvi tulevaste õpingute vastu. Digioskuste arendamise koolitustel tutvustatakse lihtsamaid veebikeskkondi, identifitseerimisvõimalusi (sh e-riik), turvalist ja vastutustundlikku käitumist digimaailmas. Algtaseme arvutikursustel õpetatakse kinnipeetavaid kasutama enamlevinud teksti- ja tabelitöötamise programme baastasemel, sh

⁹¹ Valimis oli kokku 1296 noort vanuses 14–29, sh a) 997 kriminaalhooldusalust, kelle käitumiskontrolli algus oli 2020. aasta jooksul; b) 299 noort, kes vabanesid 2020. aasta jooksul vanglast.

tekstitöötuse põhikorraldused (tähtede, lõigu, lehekülje vormindamine), teksti sisestamine, parandamine ja vormindamine, töökeskkonna kohandamine, failihaldus, esitluse koostamine jms. Ka edaspidi toetavad soetatud arvutid vangide elukestvat õpet ja hariduse omandamist vanglateskeskkonnas, sh on nende vahendusel võimalik osaleda näiteks keeleõppes, omandada üldharidus või mikrokraad. ESF-ist ei ole lubatud soetada maad, kinnisvara ega taristut, ent arvutite soetamine ei kuulu nimetatud piirangute alla. Kui arvutid on vajalikud koolituste elluviimiseks, on nende soetamine ESF+-st abikõlblik.

Ühendmääruse § 17 punkti 8 ja § 21 lõike 1 järgi on kaudsed kulud abikõlblikud ainult ühtse määra alusel. Ühtse määra rakendamise korral ei tule RÜ-le tõendada kaudseid kulusid ega esitada kuldokumente, kulude tasumist tõendavaid dokumente ega kulu aluseks olevaid arvestusmetoodikaid. Seetõttu ei kontrollita kaudsete kulude aluseks olevaid kulusid kohapealse kontrolli ega projektauditi käigus. Samuti ei tule osalise tööajaga administreeriva personali üle pidada arvestust ega raamatupidamisarvestuses eristada ühtse määra alusel hüvitatud kaudseid kulusid.

TAT-i kaudsed kulud on 4% tegevuse otsestest personalikuludest. Kaudseteks kuludeks TAT-i tegevuste elluviimisel on näiteks asutusesises ühiskasutuses olevate ruumide, tehnika, toitlustus- ja kontoritarvete, autode kasutamine projekti tegevusteks, sidekulud, infotehnoloogiline tugitegevus vms. Kaudsete kulude protsent jääb samaks kogu tegevuste (projekti) elluviimise ajal. Kui kontrolli või auditi tulemusel kuulutatakse otsene kulu osaliselt või täielikult abikõlbmatuks, väheneb proportsionaalselt ka kaudne kulu. Oluline on silmas pidada, et kaudset kulu saab kasutada alles siis, kui otsene kulu on tehtud vastavalt ühendmääruse § 28 lõikele 3.

Personali- ja lähetuskulude tegemisel lähtutakse riigisisestest ja asutusesisestest õigusaktidest. Lähetuskulud on abikõlblikud riigisisestest õigusaktides kehtestatud maksustamisele mittekuuluvate piirmäärade ulatuses.

10. Toetuse maksmise tingimused ja kord

Makse saamiseks esitatavate dokumentide kord on sätestatud ühendmääruse § 24 ning makse menetlemine kirjeldatud ühendmääruse § 25. Toetuse väljamaksmine toimub ühendmääruse § 27 lõike 1 punkti 1 alusel, v.a kaudsete kulude hüvitamine. See tähendab, et toetust makstakse tegelike kulude alusel, mis tähendab, et kulude maksmine toimub siis, kui töö tulemus on kätte saadud ja kulu on täies ulatuses makstud. Ettemakseid (sh sõlmitud lepingute raames ette nähtud ettemakseid) toetusest ei hüvitata.

Ühendmääruse § 17 lõike 8 kohaselt on kaudsed kulud abikõlblikud ainult lihtsustatud kulude ühtse määra alusel. Ühtse määra rakendamisel ei tule tõendada ega esitada RÜ-le kaudsete kulude kuldokumente, kulude tasumist tõendavaid dokumente ega kulude aluseks olevaid arvestusmetoodikaid. Seetõttu ei kontrollita ka kaudsete kulude aluseks olevaid kulusid paikvaatluse ega projektauditi käigus. Samuti ei tule ühendmääruse § 21 lõikes 6 nimetatud osalise tööajaga administreeriva personali üle arvestust pidada ega raamatupidamisarvestuses eristada ühtse määra alusel hüvitatud kaudseid kulusid.

Maksetaotlusi esitatakse kord kuus kulude kohta, mille maksumus ületab 60 000 eurot (riigihanke piirmäär asjade või teenuste hankelepingute korral) ja muudel juhtudel vähemalt kord kvartalis.

Kuna riigiasutused saavad kulude tasumiseks enne toetuse saamist käibevahendeid riigieelarve seaduse alusel, on nende taastamiseks vaja kulude tekkimisel esitada esimesel võimalusel RÜ-le maksetaotlused. See tagab, et korraldusasutus saab abikõlblikud kulud omakorda lisada Euroopa Komisjonile esitatavasse maksetaotlusse. Null-reaga maksetaotlusi ei esitata.

Toetuse väljamaksete toetuse ja kaasfinantseeringu osa arvutatakse vastavalt meetme nimekirjas sätestatule. Toetuse väljamaksete teostatakse proportsionaalselt riikliku kaasfinantseeringuga. Maksmisele kuuluv toetuse summa arvutatakse vastavalt toetuse protsendile maksetaotlusega esitatud abikõlblikest kuludest. Toetuse summa leidmine muu proportsiooni alusel ei ole lubatud.

11. Riigiabi

Riigiabi reeglistiku eesmärk on välistada riigi poolt igasugune Euroopa Liidu siseturu kaitset kahjustav ja konkurentsi moonutav abi ettevõtjatele – sellise abi andmine on keelatud.

Riigiabi reguleerivad EL-i õigusaktid ning riigisisel tasandil konkurentsiseaduses⁹² riigiabi peatükk (6. ptk). Euroopa Liidu toimimise lepingu artikli 107 lõike 1 kohaselt on igasugune liikmesriigi poolt või riigi ressurssidest ükskõik missugusel kujul antav abi, mis kahjustab või ähvardab kahjustada konkurentsi, soodustades teatud ettevõtjaid või teatud kaupade tootmist, ühisturuga kokkusobimatu niivõrd, kuivõrd see kahjustab liikmesriikide vahelist kaubandust. Seega, esimene oluline komponent enne, kui hinnata nelja riigiabi kriteeriumit, on teha selgeks, kas abi saaja on ettevõtja.

Komisjoni teatis riigiabi mõiste kohta EL-i toimimise lepingu artikli 107 lõike 1 tähenduses (2016/C 262/01)⁹³ punkti 7 kohaselt loetakse ettevõtjaks kõik üksused, mis tegelevad järjekindlalt majandustegevusega. Seejuures ei ole oluline üksuste õiguslik seisund ega rahastamise viis, vaid see, kas isik tegeleb teenuste pakkumisega kõigile võrdselt kättesaadaval turul või mitte. Peale tavapäraste äriühingute loetakse ettevõtjaks mittetulundusühinguid, seltsinguid, KOV-i üksusi ja teisi ametiasutusi, kui nad pakuvad vastutasu eest mingit kaupa või teenust, mida vähemalt potentsiaalselt võiksid turumajanduse tingimustes pakkuda ka konkurendid.

TAT-i tegevuste hulka kuuluvad (või võivad potentsiaalselt kuuluda) tegevus, mis kuulub mitmesugustesse valdkondadesse, näiteks mentorlus, majutusteenus, nõustamine, koolitused, vangistuses, kriminaalhoolduses või jätkutoena uudsete sekkumiste või programmide tellimine, uuringute, kampaaniate läbiviimine jne, mille puhul on põhimõtteliselt olemas turg (sh turuosalised). On tõenäoline, et mõne valdkonna tegevuste (nt uudsed sekkumised või programmid õigusrikkujate taasühiskonnastamisel) pakkujaid on Eestis vähe. Kuid arvestades, et need pakkujad võivad olemas olla teistes riikides, nii EL-is kui ka väljaspool, saab öelda, et toetatavad tegevused on varem turul olemas.

Võib mõelda, et kaudsed abi saajad on ka mõningad ettevõtjad, kellelt elluviija teenuseid tellib, ent rõhutame, et teenuseosutajate leidmiseks viiakse ellu riigihankemenetlus⁹⁴ või väikeost⁹⁵. Seega valitakse pakkuja hankemenetluse tulemusena ning võib eeldada, et teenust ostetakse turuhinnaga ja nii ei teki kellegi suhtes eelisolukorda. Koolitajate koolitamisel koolitatakse taastava õiguse praktikuid (nt prokuröre, prokuratuuri konsultante, kriminaalhooldajaid, vanglatöötajaid) selleks, et turule tekiks piisavalt juurde pädevaid vastava valdkonna eksperte, kes saavad koolitada vastavas valdkonnas tegutsevaid spetsialiste.

⁹² [RT I, 23.11.2022, 3](#)

⁹³ Komisjoni teatis 2016/C 262/01 riigiabi mõiste kohta EL-i toimimise lepingu artikli 107 lõike 1 tähenduses. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2016.262.01.0001.01.ES&toc=OJ%3AC%3A2016%3A262%3AFULL

⁹⁴ Riigihangete seadus sätestab riigihanke korraldamise reeglid, riigihankega seotud isikute õigused ja kohustused, riikliku järelevalve ja haldusjärelevalve tegemise, vaidlustuste lahendamise korra ning vastutuse käesoleva seaduse rikkumise eest.

⁹⁵ Asutusesiseselt on kehtestatud reeglid väikeostude läbiviimiseks ja pakkumuste küsimiseks.

Käesoleva TAT-i esmatasandi toetuse saaja on JuM ja partnerina on kaasatud Riigiprokuratuur – need on valitsusasutused, kes täidavad meetme elluviimisel oma põhimäärusest tulenevaid ülesandeid (vt täpsemalt 1. peatüki punkti 4 – toetuse taotleja suutlikkus projekti ellu viia) ega tegele abimeetmega seoses majandustegevusega. Toetuse andmise korral ei kohaldu ei elluviijale ega partnerile riigiabi reeglid. Kokkuvõttes ei ole käesoleval juhul tegemist riigiabiga.

12. Lõppsaajad ja nende toetuse andmise tingimused

TAT-i tegevuste elluviimisel otsitakse teenuseosutajaid riigihankemenetluse või asutusesisesele korra kohaselt, mh riigihankeregistrivälise väikeostuga.

Elluviija ei vahenda, anna ega jaga toetust lõpp(kasu)saajatele, mistõttu ei kehtestata käesolevas TAT-s ka ühendmääruse § 41 nimetatud tingimusi (vt elluviijast kui avalik õiguslike ülesannete täitjast täpsemalt punktis 1).

13. Elluviija ja partneri kohustused

Elluviijale kohaldatakse toetuse saaja kohta sätestatud. Peale TAT-is sätestatu kohalduvad:

- a) elluviijale – kõik kohustused, mis on toetuse saajale sätestatud ühendmääruse §-des 10–11;
- b) partnerile – kohustused, mis on nimetatud ÜM-i § 10 lg 1 punktides 2–6, 8–11 ja 13–16 ning §-is 11.

Muu hulgas tuleb erilist tähelepanu pöörata ÜM-i §-s 11 toodud ostumenetluse põhimõtetele ja riigihangete seaduse järgimisele, sh tuleb järgida asutuse riigihangete korda.

Elluviija peab RA üldosakonna eelarve- ja strateegiatalitusele kinnitamiseks esitama e-kirjaga projekti tiimijuhi allkirjastatud jooksva aasta tegevuste detailse kirjelduse koos sellele vastava eelarvega iga alategevuse kohta (nimetatud kui tegevuskava) 20. jaanuariks. Asjakohase vormi saadab elluviijale RA. Esimene tegevuskava tuleb RA-le esitada 15 tööpäeva jooksul TAT-i kinnitamisest (allkirjastamisest justiitsministri poolt). Partner annab elluviijale asjakohase sisendi esimese tegevuskava koostamise ja igal järgneval aastal 1. detsembriks ja see liidetakse elluviija esitatavasse tegevuskavasse. Tegevuskavas kajastatakse jooksva aasta tegevused ja planeeritavad summad ning järgmiste aastate summad (kuni projekti abikõlblikkuse lõpuni) vastavalt prognoositud kuludele. Eelarve sisaldab kõikide tegevuste koondina finantsplaani aastate kaupa toetuse ja kaasfinantseeringu jagunemise vahel. Pärast RA kinnitust, esitab elluviija tegevuskava RÜ-le, kes sisestab vastavad andmed SFOS-i. TAT näeb ette juhud, mil elluviija peab taotlema tegevuskava muutmist, sh tuleb olulistest muudatustest tegevuse detailses kirjelduses RA-d teavitada.

TAT-i rakendatakse kinnitatud tegevuskava kohaselt. Tegevuskava esitamine on vajalik järgmistel põhjustel:

- a) annab hea ülevaate, mida konkreetselt ühe või teise tegevuse raames tehakse;
- b) lihtsustab nii RA, RÜ kui ka elluviija tööd, kuna kõik pooled on plaanitavatest tegevustest ja kuludest teadlikud;
- c) vähendab hilisemat põhjendamise või tõendamise vajadust;
- d) aitab elluviijal analüüsida, kas tõhusama tulemuse saamiseks on vaja TAT-i tegevusi muuta ning RA-l paremini saada ülevaate projekti juhtimisest, mis omakorda aitab kaasa paremale finantsjuhtimisele, kuna on võimalik varakult näha kitsaskohti, sh struktuurivahendite üle- või alaplaneerimist.

Kuna elluviija saab maksete prognoosi esitada anda alles pärast tegevuskava kinnitamist, esitab elluviija RÜ-le maksete prognoos 10 tööpäeva jooksul pärast tegevuskava kinnitamist. Maksete

prognoos võimaldab RÜ-l näha ajavahemikku, millal ja kui suures summas on maksed planeeritud, ning oma tegevusi paremini korraldada. TAT näeb ette juhu, mil elluviija peab RÜ-le esitama maksete korrigeeritud prognoosi.

Projekti elluviija (toetuse saaja), partner ja asutus või isik, kes täidab vastavat ülesannet, koguvad ja töötlevad projekti tegevustes osaleja andmeid, mis on nimetatud ESF+ määruse lisas.

Projekti elluviija (toetuse saaja), partner ja asutus või isik, kes täidab vastavat ülesannet, koguvad ja töötlevad andmeid kooskõlas isikuandmete kaitse üldmääruse⁹⁶ ja isikuandmete kaitse seadusega⁹⁷.

Andmete kogumisel ja esitamisel võtab elluviija muu hulgas arvesse Rahandusministeeriumi juhust Euroopa Sotsiaalfond+ tegevustes osalejate andmekorje kohta perioodil 2021–2027 struktuuritoetusi rakendatavatele asutustele. Projekti elluviija tagab, et andmete kogumise ja töötlemise asjakohastest nõuetest ja tingimustest on teadlik ka partner või isik, kes täidab asjakohaseid ülesandeid (nt teenuse osutamise lepingu alusel).

Ühendmääruse § 10 lõike 1 kohaselt peab toetuse saaja tõendama kulude abikõlblikkust ja kavandatud tulemuste saavutamist. 2021+ perioodi andmekorje turvalisemaks muutmiseks lihtsustamiseks ja koormuse vähendamiseks ning andmekvaliteedi parendamiseks on RTK arendanud sündmuste infosüsteemi (SIS)⁹⁸ ehk projektis osalevate isikute registreerimiseks ja andmekorjeks mõeldud e-keskkonna. SIS on soovituslik esimene valik osalejate registreerimisel ja andmekorjel, kuna on koormav hoida ja edastada Exceli tabelites sellises mahus andmeid ning andmete käsitsi sisestamisel võib tekkida vigu. Kui SIS-i osalejate registreerimiseks ei kasutata (nt tulenevalt sekkumise sisust või teenusosutaja lahendusest), tuleb koostada traditsiooniline registreerimisleht, millel on vajalikud logod⁹⁹ ja millelt on (minimaalselt) võimalik tuvastada projekti nimi, toimunud tegevuse nimi, toimumise koht ja kuupäev, osalejate nimed ja allkirjad või muul moel kontrollijalg osalejate arvu kohta.

Osalejate kohta kogutavad andmed (mis on elluviija kogunud iseseisvalt või SIS-i vahendusel) esitatakse RÜ-le SIS-i kaudu pärast iga kvartalit ehk neli korda aastas.

Projekti elluviija (toetuse saaja), partner ja asutus või isik, kes täidab vastavat ülesannet, peab projekti kommunikatsioonis ja avalikustamisel lähtuma ÜSS2021_2027 alusel kehtestatud Vabariigi Valitsuse 12. mai 2022. a määrusest nr 54 „Perioodi 2021–2027 ühtekuuluvus- ja siseturvalisuspoliitika fondide vahendite andmisest avalikkuse teavitamine“ ja kasutama logo jooniseid, mis on esitatud käesoleva määruse lisas 2.

Ühendmääruse § 27 lõige 4 näeb ette, et kui hankelepingu abikõlblike kulude summa ilma käibemaksuta on võrdne 20 000 euroga või sellest suurem, kontrollib RÜ riigihanke kooskõla riigihangete seaduse §-s 3 nimetatud põhimõtetega või kõnealusele riigihanketele kohalduvate riigihangete seaduse sätetega. Lisaks nimetatule peab elluviija või partner arvestama enda asutusesisese riigihanke korraga ja lähtuma sellest muu hulgas juhul, kui seal kohalduvad rangemad piirmäärad.

⁹⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu [määrus \(EL\) 2016/679](#) füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus)

⁹⁷ [RT I, 04.01.2019, 11](#)

⁹⁸ <https://www.rtk.ee/struktuuritoetuste-registriga-seotud-dokumendid/SIS>

⁹⁹ <https://www.rtk.ee/toetusfondid-ja-programmid/euroopa-liidu-valisvahendid/logod-ja-sumboolika>

TAT näeb ette partneri ülesanded lisaks selle, mis on ette nähtud ühendmääruses. Konkreetse partnerlepingu sõlmib partneriga elluviija, milles kirjeldatakse partneri täpsed ülesanded, õigused ja kohustused ning vastutus.

14. Aruandlus

Punktis sätestatakse vahearuanne ja lõpparuande tähtajad ning aruannetes puuduste esinemise korral nende menetlemise kord. Vahearuanded esitatakse kaks korda aastas. Vahearuanne sisalduvaid tulemusnäitajaid esitatakse üks kord aastas seisuga 31.12. Väljundnäitajaid esitatakse kaks korda aastas, seisuga 30.06 ja 31.12. Elluviija täidab aruannete esitamisel SFOS-is ettenähtud andmeväljad ja lisab juurde RA antud vormil koostatud seirearuande.

Projekti aruannetes tuleb esitada ka teave ellu viidud tegevuste panusest „Eesti 2035“ näitajatesse, millega mõõdetakse punktis 1 kirjeldatud horisontaalsete põhimõtete edenemist.

Korrapäraselt esitatud aruanded aitavad jälgida TAT-i projektide edenemist ja tulemuste täitmist ning võimaldavad vajaduse korral tähelepanu juhtida vajakajäämistele, samuti teha tegevuste elluviimises õigeaegseid muudatusi.

15. TAT-i muutmine

Punktis sätestatakse TAT-i muutmise kord. Vajadus TAT-i muuta peab olema motiveeritud ja aitama kaasa TAT-i edukale elluviimisele. Sagedamini kui üks kord kuue kuu jooksul ei ole TAT-i muutmine mõistlik, arvestades muutmise ajamahukust ja sellega kaasnevat halduskoormust. TAT-id peavad põhinema põhjalikel analüüsidel ja planeerimisel, välistades vajaduse sagedaste paranduste järele. Kokkuleppel RA ja RÜ-ga jääb erandkorras võimalikuks ka sagedasem muutmine.

Muudatused peavad olema põhjendatud ja läbi kaalutud. RA-l on õigus TAT-i muuta, kui selgub, et see on vajalik TAT-i edukaks elluviimiseks või TAT-i elluviijal ei ole toetuse kasutamist ettenähtud tingimustel võimalik jätkata.

Kui TAT-i rakendamisel tekib eelarvevahendite jääk, võib RA vähendada TAT-i eelarvet tingimusel, et see ei takista TAT-i eesmärkide täitmist. See säte on vajalik olukorras, kui on näha, et TAT-i projektide elluviimiseks kulub oluliselt vähem vahendeid, kui oli esialgu planeeritud.

TAT-i muutmise kooskõlastamisel järgitakse ühendmääruse §-s 48 sätestatut.

TAT-i muutmine kooskõlastatakse TAT-i tegevusega seotud ministriumidega.

16. Finantskorrektsiooni tegemise alused ja kord

Peatükk sätestab finantskorrektsiooni tegemise alused ja korra ning tagasimaksmise reeglistiku.

17. Vaiete lahendamine

Peatükk sätestab vaiete lahendamise erisused. RA otsuse või toimingu peale tuleb vaie esitada RA-le.

18. Rakendussätted

Peatükk sätestab käskkirja jõustumise. Käskkiri jõustub tagasiulatuvalt alates 1. veebruarist 2023.

III TAT-i mõju horisontaalsetele põhimõtetele

Horisontaalne põhimõte	„Eesti 2035“ näitaja	Olukorra kirjeldus	Tegevused soolise ebavõrdsuse vähendamiseks ja/või vähemusrühmadele võrdsete võimaluste ja ligipääsetavuse tagamiseks
eri rahvusest, vanuses, erivajadusega inimestele võrdsete võimaluste loomine	Hoolivuse ja koostöömeelsuse mõõdik	<p>TAT-i sihtrühma noori võib nende tausta tõttu pidada erivajadustega noorteks, st on risk, et neid võidakse sildistada ja marginaliseerida ning neil on spetsiifiliselt omased takistused.</p> <p>Tihti on TAT-i sihtrühma noored mitmikprobleemide, sh vaimsete häiretega.</p> <p>Ligikaudu poole moodustavad vene keelt emakeelena kõnelevad noored. Kõige rohkem oli vanglas põhiharidusega noori, järgnesid kutseharidusega, keskharidusega, põhiharidusega ja lihtsustatud õppekavaga põhiharidusega. Statistiliste näitajate</p>	<p>TAT-i ettevalmistamise ja rakendamise ajal on tagatud võrdne kohtlemine sõltumata inimese soost, rahvusest, keelest, haridusest, rassist, etnilisest päritolust, usutunnistusest või muust veendumusest, varalisest ja sotsiaalsest seisundist, tervisest, puudest, seksuaalsest sättumusest või muude asjaolude tõttu.</p> <p>TAT-i tegevused on otseselt suunatud õigusrikkumise taustaga noortele teenuste pakkumisele, et toetada nende naasmist õppetegevusse või tööturule ning aidata neil hoiduda uutest kuritegudest. Plaanitud tegevused on otseselt seotud erivajadustega noortega ja nende toetamisega jõudmisel õppesse või tööturule.</p> <p>TAT-i tegevuste plaanisel on eritähelepanu pööratud sihtrühmale spetsiifiliselt omastele takistustele (näiteks sihtrühma noorte vähesed sotsiaalsed ja erialased oskused, vaimse tervise probleemid, poolik haridustee, töandjate ettevaatlik suhtumine õigusrikkumisi toime pannud noortesse), et neist hoolimata toetada õigusrikkumistaustaga noorte osalemist ühiskonnaelus ja aidata neil loetletud takistusi ületada, sh pöörates tähelepanu ühiskonna suhtumise muutmisele TAT-i sihtrühma noorte suhtes ning toetades mitmekesisuse edendamist tööturul.</p> <p>TAT-i tegevuste tulemusel paraneb õigusrikkumistaustaga noorte käitumine ja nad mõistavad, miks neisse võidakse negatiivselt suhtuda kogukonnas või ühiskonnas laiemalt. Mõlema poole teadlikkuse ja mõistva suhtumise parandamine aitab kaasa, et ühiskond on hoolivam ja avatum ning paranevad soov ja oskused</p>

		<p>põhjal on seos madalama haridustaseme ja retsidiivsuse vahel.</p>	<p>koostööd teha. Võimalusel osutatakse vaid vene keelt kõnelevatele noortele osutatakse venekeelset sekkumist või teenust.</p> <p>TAT-i meetmega kavandatakse mh tegevusi, mis otseselt on suunatud TAT-i sihtrühma noorte vaimse tervise parandamiseks. Tegevuste plaanimisel pööratakse eraldi tähelepanu sellele, et vaimse tervise teenustele on kõigil võrdne ligipääs. Konkreetsete tegevuste plaanimisel võetakse eraldi arvesse sihtrühma noorte tervise ja heaolu riskitegurite erinevusi. Samuti pööratakse tähelepanu kinnipeetavatele võrdsete võimaluste tagamiseks, et nad saaksid osaleda õppes ja hiljem tööturul, pakkudes neile e-õppe võimalusi. Toetatakse perekeskseid lähenemisi ja peresuhete parandamisele suunatud programme.</p> <p>Õiguskõueka käitumise suurendamine TAT-i sihtrühma noorte seas aitab parandada kogukonnaliikmete turvatunnet. Sama mõju on TAT-i raames plaanitud teadlikkuse parandamise tegevustel.</p>
sooline võrdõiguslikkus	Soolise võrdõiguslikkuse indeks	<p>Statistiliste näitajate põhjal on õigusrikkujate seas rohkem mehi kui naisi.</p>	<p>TAT-i tegevustesse suunamise aluseks on õigusrikkumistaust, sõltumata noore soost. Samas võetakse tegevuste plaanimisel, disainimisel ja elluviimisel arvesse võimalikke erinevusi vajadustes ja võimalustes, mis on põhjustatud eelkõige noorte soost, kuna statistiliste näitajate järgi võib eeldada, et teenusesaajate seas on naistega võrreldes rohkem mehi. TAT-i tegevuste plaanimisel on aluspõhimõtteks individikesksus, st teenuste ja tegevuste pakkumisel võetakse aluseks konkreetse noore vajadused, lähtudes riskide ja vajaduste hindamisest. Individikeskse lähenemisega välditakse TAT-i lahendustes mistahes stereotüüpe (nt soo, vanuse, rahvuse, puude jm põhjal) ja sildistamist.</p> <p>TAT-i tegevused on suunatud nii naiste kui ka meeste eneseteostusvõimaluste parendamisele ning nende toetamisele tööelus osalemisel ja hariduse omandamisel. Selleks töötatakse välja uudsed innovatiivsed lahendused, mida Eesti õigussüsteemis ei</p>

			<p>pruugi veel sellisel kujul olla rakendatud. Kuna meetme raames plaanitud tegevused viiakse ellu konkreetse noore vajadustest ja võimekusest lähtudes, aitab meede vähendada soolist lõhet ja tööturule naasmisel ja tööturul püsimisel pärast õigusrikkumise toimepanemist. Üks meetme eesmärke on parendada TAT-i sihtrühma noorte sotsiaalseid ja toimetulekuoskusi, mis mh aitavad parandada nii naiste kui ka meeste tööelu kvaliteeti sellega, et nad on teadlikud töösuhte, töötingimuste, töökeskkonna, tööohutuse ja töötervishoiu olulisusest ning oskavad oma õiguste eest seista.</p> <p>TAT-i tegevustes pööratakse võimalusel tähelepanu tegevus- või ametialapõhise soolise segregatsioon riskidele ja leitakse viisid nende ületamiseks.</p> <p>TAT-i ettevalmistamisel, rakendamisel ja seires arvestatakse naiste ja meeste erinevat olukorda ja vajadusi ning hinnatakse mõju naiste ja meeste sotsiaalmajanduslikule olukorrale ühiskonnas selleks, et tagada ühtmoodi kasu nii naistele kui ka meestele ning kaotada ebavõrdsus. TAT-i tegevustega mõjutatakse TAT-i sihtrühma kuuluvate naiste ja meeste majanduslikku olukorda, tööhõivet ja ettevõtlusvõimalusi. Digioskuste arendamise ja kaugõppe võimalusega paraneb kinnipeetavate konkurentsiolukord tööturul, andes võimalused elukestvaks õppeks ja konkurentsivõime parendamiseks.</p> <p>Koostöös valdkonna spetsialistidega pööratakse meetme rakendamisel tähelepanu sellele, et arvestataks meeste ja naiste erinevat riskikäitumist ning võimalikke erinevusi naiste ja meeste vaimses tervises.</p>
c) ligipääsetavus	Ligipääsetavuse mõõdik	Noortel õigusrikkujatel on vaimse tervise häireid ligi pooltel. Põhiharidusega inimeste hulgas on	Parema ligipääsetavuse tagamiseks võetakse aluseks kaasava disaini põhimõtteid, sh arvestatakse õigussüsteemi vaatevälja sattunud õigusrikkumistaustaga noorte (sh alaealised, puuetega noored) ja nende lähedaste kogemusi, erivajadusi, et planeerida sekkumised nende vajadustest lähtudes.

		<p>vaimse tervise häireid rohkem.</p> <p>Vanglateenistuses tegeletakse praegusel ajal vaimse tervise valdkonnaga pigem vähesel määral. Puudu on psühhoteeraapiast kui tegevussuunast ja sekkumistest, mis tagaksid regulaarse toe vaimse tervise häiretega õigusrikkujatele.</p> <p>Puudub täpsem statistika, kui suure osa noortest õigusrikkujatest moodustuvad puuetega inimesed.</p>	<p>Lisaks on eritähelepanu vajavad rühmad vanglas viibivad alaealised, noored emad, kes kasvatavad vanglas kuni 3-aastast last või noored lapsevanemad.</p> <p>TAT-i tegevused on suunatud TAT-i sihtrühma noorte kaasatusele, et parandada kogukonna suhtumist nendesse ja vähendada noorte sotsiaalset tõrjutust. Selleks arvestatakse.</p> <p>a) info levitamisel TAT-i sekkumiste eri sihtrühmade (nt õigusrikkumistaustaga vene keelt kõnelevate noorte) enimkasutatavate infokanalitega;</p> <p>b) TAT-i tegevuste raames korraldatud sekkumiste puhul osalejate erineva taustaga, et muuta osalemine võimalikult turvaliseks ja kättesaadavaks olenemata inimese rahvusest, vanusest või erivajadusest.</p> <p>Kus on võimalik ja asjakohane, järgitakse TAT-i tegevuste elluviimisel puudega inimeste erivajadustest tulenevaid nõudeid ehitisele, kuivõrd TAT-i tegevused ei ole seotud puuetega inimestele teenuse osutamiseks vajaliku taristu parandamisega.</p> <p>Sekkumiste plaanimisel ja elluviimisel eelistatakse ligipääsetavaid hooneid ja ruume (sh invatualetid, pesemisruumid, majutusruumid) ning info levitamisel ja kommunikatsioonitegevustes arvestatakse nelja peamise puudeliigiga, nagu nägemis-, kuulmis-, liikumis- ja intellektipuue. Vajaduse korral tagatakse viipekeeletoetust, kirjeldustõlge või kirjutustõlge. Digioskuste arendamiseks luuakse võimalused, soetades selleks uusi arvuteid.</p>
--	--	--	---

Tasakaalustatum regionaalareng jah ei

Meetme mõju tasakaalustatunasse regionaalarengusse on vähene. TAT-i elluviimine soodustab koostööd teenuseosutajate, vanglate ja kriminaalhooldusosakonna teenistujate ning KOV-i töötajate vahel. TAT toetab teenuste kättesaadavust piirkondade vajadusest lähtudes (olenevalt õigusrikkumistaustaga noore siirdest). TAT tegevused aitavad vähendada tööhõive erinevusi, pakkudes tööle saamisel tuge ka väikevaldades. Samuti toetavad TAT-i tegevused olenevalt õigusrikkumistaustaga noore elukohast tema õppesse siirdumist. TAT soodustab kodanike ja kodanikuühenduste omaalgatuse arengut ning nende kaasalöömist kohalikus arendustegevuses ja piirkondlikku arengut puudutavas tegevuses, näiteks vabatahtlike tugiisikute kaasamise kaudu.

Keskkonnahoid ja kliima jah ei

Meede ei mõjuta kasvuhoonegaaside heidet. Kliima muutumisel, nt üleujutused, tormid, põud, ekstreemselt külm, ei ole otsest mõju meetme planeerimisele või elluviimisele. Meede ei mõjuta looduskeskkonda, sh õhku, vett, pinnast, taimestikku või loomastikku. Meede mõjutab kaudselt jäätmete taaskasutamise suurenemist ning inimeste keskkonnateadlikkust, keskkonna-alaseid hoiakuid, käitumist ja väärtusi sotsiaalsete oskuste programmide vahendusel, mis on meetmesse planeeritud tegevuste osa.

TAT-i tegevusega seotud horisontaalseid põhimõtteid (sooline võrdõiguslikkus, võrdne kohtlemine ja ligipääsetavus) ja neist kinnipidamise vajadust selgitatakse ka TAT-i tegevustega seotud sihtrühmale (nt teenusepakkujad, ettevõtted) ostumenetluse või riigihanke eelnõustamise etapis.

IV Käskkirja vastavus Euroopa Liidu õigusaktidele

Käskkiri on vastavuses Euroopa Liidu õigusega. Käskkirja koostamisel on arvestatud järgmiste EL-i õigusaktidega:

- 1) Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2021/1060;
- 2) Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2021/1057.

Lisad

Lisa 1. TAT-i tegevuste spetsiifiliste riskide hindamine

Lisa 2. Kontroll-leht „EL-i põhiõiguste hartas nimetatud põhiõigustega ja puuetega inimeste konventsiooni väärtustega“ kooskõla kohta

Lisa 3. Korruptsiooni või huvide konflikti, riigiabi või vähese tähtsusega abi, pettuse või topeltfinantseerimise, toetuse kasutamise läbipaistvuse ja keskkonnamõjudega seotud riskide hindamine.

Risk	Tegevus riski maandamiseks
<p>Õigusrikkumistaustaga noore vähene motivatsioon ja huvi sekkumistes osaleda</p> <p>Risk: kõrge, riskil on mõju väljundnäitajate sihttasemete saavutamisele</p>	<p>Luaa mitmekülgeid ja noorte vajadusi arvestavaid sekkumisi. Oluline on silmas pidada noorte emotsionaalse toimetuleku eripära, arvestades, et emotsioonid kõiguvad suurel määral ja vaimne heaolu võib üleöö muutuda.</p> <p>Tagasilangus õigusrikkuja taasühiskonnastamise protsessis on tõenäoline, mistõttu on noorte toetamisel tähtis olla paindlik ja pakkuda erinevaid lahendusi.</p>
<p>Sekkumist või programmi saanute retsidiivsus ei ole väiksem kui seda mittesaanutel</p> <p>Risk: kõrge, riskil on mõju tulemusnäitajate sihttasemete saavutamisele</p>	<p>Retsidiivsust on lühiajaliselt keeruline mõjutada, mistõttu on põhjalikumate järelduste tegemiseks vajalik suurem valim ja vähemalt 2–3-aastane TAT-i elluviimise periood.</p> <p>Väiksema valimi puhul on võimalik süveneda sekkumistes või programmides osalejate sihtrühma, mõista nende tausta ja karakteristikuid, mis võib selgitada raskusi retsidiivsuse vähendamisel.</p> <p>Võimaluse korral tuleb teha sekkumise või programmi ülesehituses vajalikud muudatused.</p>
<p>Sekkumist või programmi saama tulnutest suur osa katkestab enne, kui naaseb tööturule, ja kaob teenuseosutajate või spetsialistide vaateväljast</p> <p>Risk: kõrge, riskil on mõju nii väljund- kui ka tulemusnäitajate saavutamisele</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tagada õige TAT-i sihtrühma jõudmine sekkumist saama. • Koolitada teenuseosutajaid ja spetsialiste tundma TAT-i sihtrühma eripära ja tegema nende motiveerivat intervjuerimist. • Selgitada regulaarselt välja sekkumise või programmi katkestamise põhjused, nt teatud regulaarsusega vestelda TAT-i sihtrühma, spetsialistide ja teenuseosutajatega.
<p>Piirkondlikud eripärad: õigusrikkujad ise ei saa või ei taha sõita; mõningates piirkondades ei ole teenuseosutajaid</p> <p>Risk: keskmine, on mõju eelkõige tulemusnäitajale</p>	<p>Kuna enamik teenuseosutajad pakub oma teenuseid suurtes maakonnakeskustes või linnades, võib tekkida raskusi, et leida teenuseosutaja, kes pakub teenust väiksemates piirkondades. Samas on teada, et inimesed eelistavad paremate tööleidmis-võimaluste tõttu elada suuremates linnades või nende vahetus läheduses.</p> <p>Riski maandamiseks tuleb hangete ettevalmistamisel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • teha asjakohast selget teavitustööd ja • näha ette, et potentsiaalsed pakkujad peavad teenuseosutamisel olema paindlikud ja arvestama oma kulude plaanimisel töötajate sõidukuludega (et vajadusel pakkuda teenust Eesti eri piirkondades).
<p>Riigihanke või väikeostuga ei leita sobivaid koostööpartnereid</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Teha asjakohast ja piisava ajavaruga teavitustööd, • saata võimalikele pakkujatele pakkumuse esitamise ettepanek,

Risk: keskmine	<ul style="list-style-type: none"> • konsultatsioonid ja teavitustööd, et selgitada riigihanke eesmärki, tingimusi, nõudeid, edasist koostööd jms.
Spetsialiste suur töökoormus piirab TAT-i tegevustes osalemist Risk: keskmine, on mõju eelkõige väljundnäitajatele	<ul style="list-style-type: none"> • plaanida TAT-i tegevused nii, et üks spetsialistirühm ei oleks korraga seotud mitme ajamahuka TAT-i tegevusega. <p>Hea praktika on, kui spetsialistidele või spetsialistigrupile töötatakse välja TAT-i elluviimise perioodil tegevusplaan, milles nähakse ette lühi- ja pikaajalised eesmärgid koos ajakavaga.</p>
Sihtrühma riskidest tingitult tekib oht teenuseosutajate personalile Risk: keskmine	<ul style="list-style-type: none"> • Teha asjakohane teavitustööd riigihanke või väikeostu ettevalmistavas etapis • Riski teadvustamine ja lahtikirjutamine. • Seada riigihanke alusdokumentides meeskonnale nõue omada asjakohast kogemust. • Koolitada personali riske juba eos märkama ja vajadusel sekkuma, sh on olulised koolitusteemad isiklik julgeolek, manipulatsioonide märkamine ja ennetamine.
COVID levikuga seotud piirangud Risk: keskmine	<ul style="list-style-type: none"> • Korraldada infovahetus jm teavitustöö on veebi vahendusel. Selles osas on risk madalam. <p>Risk on suurem juhul, kui seatakse piirangud sisenemiseks vanglatesse või kontaktkohtumistele, et sekkumistes või programmides osaleda.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teha asjakohast teavitustööd riigihanke või väikeostu ettevalmistavas etapis. • Riski teadvustamine ja lahtikirjutamine riigihanke alusdokumentides, andmaks potentsiaalsetele pakkujatele teadmisi teenuseosutamisel riskiga arvestada (võimalikud rahalised lisakulud, valmisolek osutada teenuseid veebi teel jm).
Õigusaktides sätestatud reeglid ja piirangud vanglateenistuses TAT-i tegevuste elluviimisel Risk: keskmine	<p>TAT-i elluviija on kriminaalpoliitika osakond, kaasates selleks vanglate osakonna töötajad.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teha TAT-i tegevuste plaanimisel tihedat koostööd vanglate osakonna ja vanglate (sh kriminaalhooldus-osakondade) töötajatega, et ennetada teostamatute ideede ja lahenduste hankimist ja elluviimist.
TAT-i tegevuste liialt kitsas käsitus ja vähene uudsus Risk: keskmine	<ul style="list-style-type: none"> • TAT-i tegevuste sõnastamisel tuleb osalt lähtuda loogikast, kus eelkõige kirjeldame probleemi, mitte detailselt sekkumist või programmi, millega probleemi lahendada. • Probleemi laiem sõnastamine annab riigihanke alusdokumentide või väikeostu dokumentide koostamisel suurema vabaduse sõnastada tehniline kirjeldus vastavalt hetkeolukorrale ja vajadustele, sh näha ette avatud olek ja valmisoleku katsetada innovaatilisi lahendusi.
TAT-i elluviimisel tekib eelarve ülejääk	<ul style="list-style-type: none"> • TAT-i tegevuste elluviimiseks koostatakse tegevus- ja finantsplaan, mida vaadatakse iga aasta üle ja vajadusel korrigeeritakse.

<p>Risk: madal</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kui mõni toetatud tegevustest on plaanitud soodsam või ei õnnestu tegevusega algust teha, tuleb kaaluda uusi tegevusi või mõne tegevuse juures mahu suurendamist. Võimalus mahu suurendamiseks sätestatakse riigihanke alusdokumentide või väikeostu dokumentides ja lepingutes.
<p>Majanduses toimuvad muudatused Risk: madal</p>	<ul style="list-style-type: none"> • TAT-i tegevuste perioodil hinnad kallinevad märkimisväärsel ja see võib mõjutada varem plaanitud tegevuste elluviimist. • Majanduses toimuvad muutused juba praegu (hinnad kallinevad, kõrge inflatsioon), mistõttu TAT-i tegevuste plaanimisel on võimalik nendega juba praegu (projekti tegevuskava koostamisel) arvestada. • Ühtlasi pakuvad TAT-i tegevused majandusolukorrale leevendust uute rahaliste vahendite suunamisega majandusse ja teenuseosutajatele võimalust uutes tegevustes osaleda (pakkumusi teha).
<p>Meeskonna vahetusega seotud võimalikud takistused TAT elluviimisel Risk: madal</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dokumentide säilitamise nõuete täitmine. • Põhjalik ning selge ja üheselt mõistetav TAT-i käskkiri ja selle alusel koostatavad dokumendid tagavad hea ülevaate ka uutele inimestele TAT-i tegevustest, nende sisust ja ajakavast, mis välistab infokao ja järjepidevuse. • TAT-i tegevuste elluviimiseks plaanitakse projektipersonal komplekteerida mitmest projektijuhist, sh koordinaatorist. Sellega vähendatakse tõenäosust, et kõik TAT-i käskkirja koostamise ja TAT-i tegevuste elluviimisega tegelevad inimesed korraga töölt lahkuvad.
<p>Sekkumiste, programmide läbiviijad ja teenuseosutajad ei suuda tagada piisavas mahus teenust, et vastata nõudlusele ja täita teenusele seatud näitajaid. Risk: madal</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Teenuste nõutud maht pannakse kirja riigihanke alusdokumentides või väikeostu dokumentides ning teenuseosutamise lepingutes. • Teenuseosutajatega suheldakse tihedalt ning see ühes regulaarse aruandlusega aitab tagada võimalike probleemide varajase märkamise ja annab võimaluse ühiselt lahendusi otsida.